

ŹRÓDŁA

Robert Syrwid

OPIS MIASTA OLSZTYNA Z 3 GRUDNIA 1947 ROKU ŹRÓDŁO DO BADAŃ EKONOMICZNO-SPOŁECZNYCH WARUNKÓW FUNKCJONOWANIA OŚRODKÓW MIEJSKICH NA WARMII I MAZURACH PO ZAKOŃCZENIU II WOJNY ŚWIATOWEJ

Słowa kluczowe:

Olsztyn, Warmia i Mazury, administracja polska po 1945 roku, statystyka historyczna

Schlüsselwörter:

Olsztyn (Allenstein), Ermland und Masuren, Polnische Verwaltung nach 1945, historische Statistik

Keywords:

Olsztyn (formerly Allenstein), Warmia and Masuria, Polish administration after 1945, historical statistic

Wstęp

Jeszcze w trakcie działań wojennych sytuacja prawna ziem zachodnich i północnych – które miały zostać włączone w granice państwa polskiego – została przejściowo uregulowana uchwałą Rządu Tymczasowego RP z 14 marca 1945 roku o podziale tych obszarów, określanych mianem Ziem Odzyskanych, na cztery okręgi administracyjne, zarządzane przez pełnomocników okręgowych¹.

W Okręgu IV – Prusy Wschodnie, nazywanym także Mazurskim², pierw-

¹ Poza Mazurskim na obszarze Ziem Odzyskanych utworzono jeszcze trzy inne okręgi: I – Śląsk Opolski, II – Śląsk Dolny, III – Pomorze Zachodnie. Okręgi zostały podzielone na obwody, zarządzane przez pełnomocników obwodowych. Do podstawowych zadań pełnomocników należało m.in. organizowanie i nadzorowanie „władz zespolonych na obszarze swojego okręgu” oraz „przygotowanie terenu do przyjęcia osadnictwa polskiego”. Pełnomocnikiem Generalnym dla Ziem Odzyskanych został mianowany 11 IV 1945 roku płk Edward Ochab (od 7 IV 1945 roku. minister administracji publicznej). 28 VI 1945 roku zastąpił go na tym stanowisku dr Władysław Kiernik. Szerzej na ten temat: T. Marczak, *Granica zachodnia w polskiej polityce zagranicznej w latach 1944 -1950*, Acta Universitatis Wratislaviensis, Historia CXXIII, Wrocław 1995, nr 1789, ss.78–85.

² Początkowo Okręg Mazurski liczył 27 powiatów o łącznej powierzchni około 27 000 km². Były to następujące powiaty: bartoszycki, biskupiecki (reszelski), braniewski, darkiejmski, elbląski, elcki, gierdawski, giżycki, gołdapski, ilawecki, kętrzyński, kwidziński, lidzbarski, malborski, morąski, mragowski, nidzicki, olecki, olsztyński, ostródzki, pasłęcki, piski, suski, świętomiejski, szczycieński, sztumski i węgorzewski – por. E. Kierejczyk, *Województwo olsztyńskie w latach 1945–1949. Kształtowanie się administracji ogólnej, rad narodowych i samorządu terytorialnego*, Olsztyn 1980, ss. 42–43. Pierwotny kształt terytorialny Okręgu Mazurskiego uległ zmianie 7 VII

szym pełnomocnikiem został mianowany kpt. Jerzy Sztachelski³. Już 30 marca 1945 roku. zastąpił go na tym stanowisku ppłk Jakub Prawin⁴. Tego samego dnia Prawin przybył na czele grupy operacyjnej do Olsztyna, gdzie ustanowiono siedzibę Urzędu Pełnomocnika Rządu RP⁵.

W Okręgu Mazurskim, takiej bowiem nazwy używano powszechnie, znalazły się początkowo dwa miasta posiadające status wydzielonych z obszaru powia-

1945 roku. Wtedy to, uchwałą Rady Ministrów, wyłączono z Okręgu Mazurskiego siedem powiatów: elcki, gołdapski i olecki – wcielono do województwa białostockiego, a elbląski, kwidziński, malborski i sztumski – do województwa gdańskiego – por. Uchwała Rady Ministrów z 7 VII 1945 roku, w sprawie wyłączenia z okręgów: Pomorze Zachodnie, Mazurskiego (Prusy Wschodnie) i Śląsk Dolny niektórych powiatów i przyznania na terenie tychże powiatów wojewodom; gdańskiemu, białostockiemu, pomorskiemu i poznańskiemu uprawnień pełnomocników okręgowych Rządu RP – Monitor Polski, 1945, nr 29, poz.77.

³ Jerzy Sztachelski (ur. 17 I 1911 roku w Pułtusk – zm. 17 XII 1975 roku. w Warszawie), dr medycyny, kpt. Wojska Polskiego. W czasie wojny lekarz w Armii Czerwonej (1941–1943) i oficer Polskich Sił Zbrojnych w ZSRR (1943–1944) oraz sekretarz generalny Zarządu Głównego Związku Patriotów Polskich (luty–sierpień 1944). Członek Polskiej Partii Robotniczej (od 1945 roku) i Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (od 15 XII 1948 roku). 28 VII 1944 roku mianowany pełnomocnikiem Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego (dalej: PKWN) na województwo białostockie. Przewodniczący Wojewódzkiej Rady Narodowej w Białymstoku (26 VIII – 21 X 1944) i wojewoda białostocki (4 I – 28 III 1945), od 14 do 28 III 1945 roku pełnomocnik Rządu Tymczasowego RP na Okręg Mazurski. Minister aprowizacji i handlu (30 III 1945 – 5 II 1947), poseł do Krajowej Rady Narodowej (dalej: KRN – wrzesień 1944–luty 1947) i na Sejm Ustawodawczy (1947–1952) – por. T. Mołdawa, *Ludzie władzy 1944–1991. Władze państwowe i polityczne Polski według stanu na dzień 28 II 1991*, Warszawa 1991, s. 430 (biogram).

⁴ Jakub Prawin (ur. 18 IV 1901 roku w Tarnowie – zm. 7 VII 1957 roku. w Warszawie), wykształcenie wyższe, dr nauk ekonomicznych, gen. brygady WP. Członek Komunistycznej Partii Polski (od 1931 roku) i Wszechzwiązkowej Komunistycznej Partii (bolszewików) – od 1941 roku. W czasie II wojny światowej żołnierz Armii Czerwonej (1941–1943) i zastępca dowódcy I Dywizji Piechoty im. T. Kościuszki do spraw polityczno-oświatowych (lipiec 1943 – wrzesień 1944). Ciężko ranny pod Warszawą we wrześniu 1944 roku. Po rekonwalescencji, oddelegowany do służby państwowej w resorcie skarbu, a następnie w ministerstwie komunikacji (1944–1945). Pełnomocnik Rządu Tymczasowego RP przy dowództwie 2 Frontu Białoruskiego (od 26 II 1945 roku) i dowództwie 3 Frontu Białoruskiego (od 23 III 1945 roku). Od 30 III do 15 XII 1945 roku Pełnomocnik Rządu Tymczasowego RP na Okręg Mazurski. Po awansie na stopień gen. brygady, powołany w listopadzie 1945 roku na stanowisko szefa Polskiej Misji Wojskowej przy Sojuszniczej Radzie Kontroli w Berlinie. Od lipca 1950 roku wiceprezes Narodowego Banku Polskiego – por. A. Kunert, *Jakub Prawin*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 28/2, z. 117, Wrocław-Warszawa-Kraków 1985, ss. 362–363; B. Łukaszewicz, *Polskie Stronnictwo Ludowe na Warmii i Mazurach w latach 1945–1947*, Olsztyn 1991, s. 10; T.T. Majer, *Pełnomocnik Rządu RP na Okręg Mazurski – budowa aparatu państwowego*, Studia Prawnoustrojowe, 2012, t.18, ss. 103–119.

⁵ Organizację i zasady funkcjonowania aparatu administracji państwowej i samorządowej w latach 1944–1950 określały następujące podstawowe akty prawne: dekret PKWN z 21 VIII 1944 roku o trybie powoływania władz administracji ogólnej I i II instancji (Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej – dalej: DzU, 1944, nr 2, poz. 8. Obowiązywał od 22 VIII 1944 roku – uchylony 13 IV 1950 roku; ustawa KRN z 11 IX 1944 roku o organizacji i zakresie działania rad narodowych (DzU, 1944, nr 5, poz. 22). Obowiązywała od 20 IX 1944 r. – uchylona faktycznie 20 III 1950 r. Na podstawie nowelizacji ustawy z 3 I 1946 roku (DzU, 1946, nr 3, poz. 19), pozycja rad narodowych uległa jeszcze dodatkowemu umocnieniu, jako organów planowania całokształtu działalności publicznej w terenie, a także wyposażonych w uprawnienia do sprawowania kontroli nad rządowymi i samorządowymi organami wykonawczymi; dekret PKWN z 23 XI 1944 roku o organizacji i zakresie działania samorządu terytorialnego (DzU, 1944, nr 14, poz. 74). Obowiązywał od 11 XII 1944 roku – uchylony 13 IV 1950 roku. Treść dekretu opracowano – z pewnymi wyłączeniami – na podstawie przepisów ustawy z 23 III 1933 roku o częściowej zmianie ustroju samorządu terytorialnego (DzU, 1933, nr 35, poz. 294 – tekst jednolity: DzU, 1936, nr 80, poz. 555). Postanowienia dekretu nie obejmowały miast stołecznych Łodzi i Warszawy.

Regulacje prawne dotyczące starostów i wojewodów oparto w sierpniowym dekreście PKWN – niemal w całości – o postanowienia rozporządzenia Prezydenta RP z 19 I 1928 roku o organizacji i zakresie działania władz administracji ogólnej (DzU, 1928, nr 11, poz. 86). Istotną zmianą w stosunku do przepisów z okresu II RP, było ich podporządkowanie kontroli rad narodowych.

towych związków samorządowych. Były to Elbląg i Olsztyn, a ich prezydenci lub wiceprezydenci mieli sprawować równocześnie funkcje starostów grodzkich⁶.

W Olsztynie prezydent miasta Bronisław Latosiński⁷ powierzył w kwietniu 1945 roku tymczasowe pełnienie obowiązków starosty grodzkiego, powołanemu przez siebie wiceprezydentowi⁸.

12 lipca 1945 roku Pełnomocnik Rządu RP na Okręg Mazurski wystąpił formalnie do ministerstwa administracji publicznej o zgodę na uznanie jego decyzji o utworzeniu w Olsztynie starostwa grodzkiego, niezależnie od braku wymaganej

⁶ Oba miasta nie spełniały jednak podstawowego warunku dotyczącego stanu zaludnienia, które w razie tworzenia starostw grodzkich – zgodnie z art. 73 rozporządzenia prezydenta RP z 19 I 1928 roku o *organizacji i zakresie działania administracji ogólnej* – według ostatniego spisu ludności musiały liczyć nie mniej niż 75 000 mieszkańców. Niezależnie od tego, poszczególni pełnomocnicy okręgowi na ziemiach zachodnich i północnych oraz wojewodowie na obszarze dawnych ziem polskich – swobodnie interpretując obowiązujące wówczas przepisy o miastach wydzielonych – przyznawali prezydentom takie uprawnienia. W przypadku Elbląga – po jego włączeniu do województwa gdańskiego – zarządzeniem wojewody gdańskiego z 31 VII 1945 roku, prezydent miasta otrzymał uprawnienia przedstawiciela powiatowej administracji ogólnej. Decyzja ta zresztą, ze względu na wolny napływ ludności osadniczej, została szybko anulowana. Elbląg utracił ostatecznie status powiatu grodzkiego w maju 1946 roku, a kompetencje z tym związane, przejął od prezydenta miasta starosta powiatu elbląskiego – por. Z. Chmielewski, *Kancelaria miejska na ziemiach zachodnich i północnych w latach 1945–1950*, cz.1, Szczecin 1982, ss. 53–54.

⁷ Bronisław Latosiński (ur. 14 VI 1898 roku w Warszawie – zm. 11 X 1978 roku w Warszawie), wykształcenie wyższe handlowe, z zawodu urzędnik, kpt. Wojska Polskiego. W latach 1918–1921 służył ochotniczo w szeregach 36 pułku piechoty Legii Akademickiej na Ukrainie i w wojnie polsko-radzieckiej. Absolwent Wyższej Szkoły Handlowej w Warszawie, pracował jako kierownik referatu w Urzędzie Komisarza Rządu miasta stołecznego Warszawy (1926–1933 lub 1935), a następnie został delegatem starostw grodzkich przy Zarządzie Miejskim m. st. Warszawy do spraw poruczonych samorządowi miejskiemu przez administrację państwową (1933 lub 1935–1939). Uczestnik kampanii wrześniowej 1939 roku, walczył w obronie Modlina. Okres okupacji spędził w Warszawie, a po upadku powstania warszawskiego przedostał się wraz z rodziną do Siemiatycz. Po powrocie do stolicy pracował jako urzędnik w ministerstwie administracji publicznej (od 1 II 1945 roku). 29 III 1945 roku został skierowany przez ministerstwo administracji publicznej – na własną prośbę – do Okręgu Mazurskiego i wyjechał z Warszawy w składzie grupy operacyjnej, kierowanej przez płk J. Prawina. Do Olsztyna przybył 30 III 1945 roku. 3 XI 1945 roku Latosiński zwrócił się do Urzędu Pełnomocnika Rządu RP, z prośbą o udzielenie miesięcznego urlopu, z uwagi na „wyczerpanie pracą” i potrzebę „dłuższego wypoczynku”. W odpowiedzi Pełnomocnik Rządu RP, decyzją z 5 XI 1945 roku, udzielił mu urlopu, z jednoczesnym poleceniem przekazania obowiązków prezydenta Tadeuszowi Pałuckiemu. Po wykorzystanym urlopie, nie powrócił już na stanowisko prezydenta miasta Olsztyna. Zwolniony, na własną prośbę, decyzją Pełnomocnika Rządu RP z 26 XI 1945 roku. W lipcu 1946 roku opuścił Olsztyn. Członek PPR (od stycznia 1944 roku), II sekretarz (18–24 IV 1945 roku) i członek egzekutywy Komitetu Wojewódzkiego PPR w Olsztynie (24 IV – ? 13 VIII 1945 roku) – por. Z. Chmielewski, *Kancelaria miejska na ziemiach zachodnich i północnych w latach 1945–1950*, cz. 1, Szczecin 1982, ss. 81–94.

⁸ Jednym z wiceprezydentów Olsztyna został Jan Trzópek (ur. 21 VIII 1890 roku w Gruszowie, pow. limanowski – zm. 29 VII 1965 roku w Olsztynie) – wykształcenie wyższe prawnicze, adwokat. Przybył do miasta prawdopodobnie 14 lub 15 IV 1945 roku, jako członek grupy operacyjnej ministerstwa administracji publicznej. Pierwszy wiceprezydent miasta Olsztyna (kwiecień 1945 – 20 I 1946). Od 7 IX 1945 do 20 I 1946 roku kierował, z upoważnienia Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski, agendami starostwa grodzkiego w Olsztynie. Członek Stronnictwa Ludowego i Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego. Radny Miejskiej Rady Narodowej w Olsztynie (1946–1950) i Olsztyńskiej Wojewódzkiej Rady Narodowej w Olsztynie (1947–1949) – por. np. K. Geldon, *Radni Olsztyńskiej Wojewódzkiej Rady Narodowej z lat 1945–1950. Materiały biograficzne*, Komunikaty Mazursko Warmińskie (dalej: KMW), 2003, nr 3 (241), s. 350. Należy także zwrócić uwagę, że zachowane sprawozdanie z działalności Starostwa Grodzkiego w Olsztynie, sporządzone w styczniu 1946 roku, obejmuje okres od 10 IV do 31 XII 1945 roku, czyli od początku jego funkcjonowania – por. APO, Zarząd Miejski w Olsztynie 1945–1950 [1958], (dalej: ZMO), sygn. 411/4, kk.111–112.

liczby ludności. Sytuacja uległa komplikacji – głównie w związku z trudnościami w ustaleniu właściwego podziału dotacji finansowych na potrzeby miasta – powołaniu, decyzją Prawina z 20 sierpnia 1945 roku, Tymczasowego Zarządu Miejskiego w Olsztynie. Na jej podstawie prezydent miasta otrzymał wówczas „funkcję starosty grodzkiego”⁹.

W wydanym 7 września 1945 roku przez Pełnomocnika Rządu RP zarządzeniu polustracyjnym dla prezydenta miasta Olsztyna, zostały określone regulacje dotyczące struktury, zakresu działania i podziału czynności Zarządu Miejskiego.

Tym samym do kompetencji starostwa grodzkiego, jako wydziału administracyjnego Zarządu Miejskiego, należały zarówno czynności z zakresu poruczonego (państwowego) oraz ewidencja ludności, nadzór sanitarny i administracja placówkami zdrowia publicznego, sprawy przemysłu miejskiego, urząd stanu cywilnego i miejska straż porządkowa¹⁰. Kierowanie agendami starostwa grodzkiego powierzono I wiceprezydentowi miasta¹¹.

Ten stan rzeczy nie uległ również zasadniczym zmianom po utworzeniu województwa olsztyńskiego¹² i przetrwał aż do 1950 roku. Wówczas to na mocy ustawy z 20 marca 1950 roku o terenowych organach jednolitej władzy państwowej dokonano faktycznej likwidacji podziału na administrację ogólną i samorządową. Ustawa, m.in. znosiła stanowiska wojewodów, starostów, prezydentów, burmistrzów i wójtów oraz – odpowiednio – ich zastępców. Na wszystkich szczeblach struktury administracyjnej, role te pełnili odtąd przewodniczący prezydiów rad narodowych. Zniesieniu uległy tym samym urzędy wojewódzkie i starostwa, wydziały wojewódzkie i powiatowe oraz zarządy gminne i miejskie. Zakres ich dotychczasowych uprawnień przejęły w pełni prezydya, jako kolegialne organy wykonawcze i zarządzające rad narodowych¹³.

⁹ Por. T. Baryła, *Dokumenty do dziejów Zarządu Miejskiego Olsztyna w 1945 r.*, w: *Olsztyn w dokumentach. Wybór źródeł do historii miasta 1353–1949*, pod red. nauk. D. Bogdan, Olsztyn 2015, s. 111; *Okręg Mazurski w raportach Jakuba Prawina. Wybór dokumentów. 1945 rok*. Przygotował do druku T. Baryła, Olsztyn 1996, s. 153, przypis nr 4 (dok. nr 36).

¹⁰ Por. E. Kierejczyk, op. cit., ss. 83–84.

¹¹ APO, ZMO, sygn.411/ 25, kk. 52–62. Por. *Dokumenty do dziejów miasta*, ss. 151–158 (pełny tekst zarządzenia). Fakt powierzenia wiceprezydentowi Trzópkowi pełnienia obowiązków starosty grodzkiego, potwierdzają także niepublikowane wspomnienia pierwszego powojennego prezydenta Olsztyna – zob. Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie, Dział Historii, sygn. DH 4445 OMO. B. Latosiński, *Garść wspomnień z czasów pionierskich w m. Olsztynie w latach 1945–1946*, Warszawa listopad 1975, s. 6; ibidem, sygn. DH 4446 OMO. B. Latosiński, *Wspomnienia z działalności Zarządu Miejskiego m. Olsztyna z okresu pionierskiego 1945–1946*, Warszawa 12 IX 1977, ss. 4, 8.

¹² Utworzone na podstawie rozporządzenia Rady Ministrów z 29 V 1946 roku województwo olsztyńskie składało się z 18 powiatów o łącznej powierzchni 18 832 km². Były to powiaty: bartoszycki, braniewski, giżycki, iławski, kętrzyński, lidzbarski, morąski, mrągowski, nidzicki, olsztyński, ostródzki, pasłęcki, piski, reszelski, suski, szczywieński, węgorzewski i Olsztyn – powiat grodzki (miejski) – por. *Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie tymczasowego podziału administracyjnego Ziemi Odzyskanych* (DzU, 1946, nr 28, poz. 177 – utworzenie województw: olsztyńskiego, szczecińskiego i wrocławskiego – obowiązywało od 28 VI 1946 roku.); E. Kierejczyk, op. cit., s. 45; *Okręg Mazurski*, s. XIII.

¹³ Dz U, 1950, nr 14, poz. 130 (obowiązywała od 13 IV 1950 roku. – uchylona 29 I 1958 roku).

W ostatnim dniu października 1947 roku Marian Palamarczyk¹⁴ naczelnik wydziału inspekcji Urzędu Wojewódzkiego w Olsztynie wystosował pismo okólne do wszystkich starostów powiatów ziemskich i prezydenta miasta Olsztyna, jako starosty powiatu grodzkiego. W piśmie znalazło się zobowiązanie do dostarczenia przez nich – w terminie do 1 grudnia 1947 roku – zestawień o charakterze opisowo-statystycznym, dotyczących każdej z podległych im jednostek administracyjnych, według załączonego wzoru formularza¹⁵.

Przedmiotem zainteresowania wydziału inspekcji było pozyskanie zbiorczego opracowania z zakresu szeroko rozumianych ekonomiczno-społecznych warunków funkcjonowania powiatów. Wśród wymienionych w formularzu zestawienia znalazły się następujące ogólne działy tematyczne, podzielone wewnętrznie na szczegółowe podrozdziały: położenie ogólne, obszar ziemi, ludność (płeć, narodowość, wiek, wyznanie, zatrudnienie), zniszczenia wojenne i odbudowa, stan przemysłu i handlu, zagadnienia rolne, zagadnienia zdrowia ludności, opieka społeczna, oświata, kultura i sztuka, sprawy wyznaniowe, komunikacja, hydrologia i meteorologia, bezpieczeństwo publiczne, administracja i jej struktury oraz budżety i stan majątkowy poszczególnych związków samorządowych i samorządów terytorialnych¹⁶.

Już nawet pobieżna analiza tych obszernych dokumentów wskazuje na wi-

¹⁴ Marian Józef Palamarczyk (ur. 8 XII 1912 roku we Lwowie), wykształcenie wyższe humanistyczne, dr, z zawodu urzędnik. W 1932 roku ukończył gimnazjum typu humanistycznego w Lesznie koło Brodów. Służbę wojskową odbył w Szkole Podchorążych Rezerwy Piechoty w Tarnopolu (1935–1936). Absolwent Wydziału Humanistycznego (mgr filozofii) w 1937 roku oraz Studium Dyplomatycznego Wydziału Prawa Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie w 1938 roku. Praktykant i referendarz oddziału organizacyjnego Wydziału Ogólnego Urzędu Wojewódzkiego Nowogrodzkiego (1938–1939). Uczestnik kampanii wrześniowej 1939 roku, ranny w bitwie pod Starym Samborem (11 IX 1939 roku). Granicę polsko-węgierską przekroczył 20 IX 1939 roku, gdzie został internowany. W 1940 roku władze węgierskie skazały go na półtora roku więzienia, na polecenie gestapo, za prowadzenie pracy oświatowej i społecznej wśród internowanych. Powtórnie aresztowany 20 III 1944 roku, zbiegł z transportu do obozu koncentracyjnego w Mauthausen. Po wejściu Armii Czerwonej na Węgry pracował w Polskim Komitecie Repatriacyjnym (luty – 15 VIII 1945 roku). Do kraju powrócił 20 VIII 1945 roku. Skierowany 27 VIII 1945 roku, przez ministerstwo administracji publicznej do Olsztyna. Inspektor (10 IX 1945 – 28 II 1946) oraz pełniący obowiązki naczelnika (1 III – 30 IV 1946 roku) i naczelnik wydziału inspekcji starostw Urzędu Pełnomocnika Rządu RP i Urzędu Wojewódzkiego w Olsztynie (1 V 1946 – 30 XI 1947). Radny Miejskiej Rady Narodowej w Olsztynie (od 20 I 1946 roku), jeden z założycieli i wykładowców Studium Prawno-Administracyjnego w Olsztynie, będącego filią Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu (od 26 X 1946 roku). Członek PPR (od marca 1946 roku). Od 1 XII 1947 roku, przeniesiony służbowo na stanowisko wicedyrektora Departamentu Inspekcji MZO – por. Zbiory Specjalne Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie, sygn. R-18, *Wspomnienia dr. Mariana Palamarczyka z lat 1945–1948*, Warszawa listopad 1965.

¹⁵ APO, Urząd Wojewódzki w Olsztynie 1946–1950 (dalej: UW), sygn. 391/147, k. 1. Pismo M. Palamarczyka do starostów powiatowych i prezydenta miasta Olsztyna w sprawie „dostarczenia danych dotyczących powiatów” z 31 X 1947. W teczce opatrzonej nazwą: „Opis powiatów województwa olsztyńskiego. Wykaz naczelników i kierowników urzędów wojewódzkich i starostw 1947–1948”, zachowały się statystyczne opisy wszystkich powiatów ówczesnego województwa olsztyńskiego według stanu z grudnia 1947 roku

¹⁶ Ibidem, kk. 12–21. Załącznik – *Opis powiatu województwa olsztyńskiego (wzór)*.

doczne niedostatki w należytym ich opracowaniu. W opisach poszczególnych starostw, w tym i miasta Olsztyna, brakuje niektórych danych z różnych dziedzin objętych zakresem opisu lub też zawierają one informacje niepełne. Główną przyczyną tego stanu rzeczy należy upatrywać przede wszystkim w narzuconym przez władzę wojewódzkie, niezwykle krótkim, zaledwie miesięcznym terminie ich wykonania¹⁷. Dodatkowo, abstrahując od nałożonego ograniczenia czasowego, nakreślony tam obraz potwierdza również niedwuznacznie niezmiernie zróżnicowany poziom przygotowania fachowego terenowego aparatu urzędniczego w urzędach administracji ogólnej I instancji na obszarze województwa olsztyńskiego, w pierwszych latach powojennych.

Wymienione zastrzeżenia nie mają jednak zasadniczego wpływu na ogólną wysoką ocenę wartości historycznej tych archiwaliów oraz ich przydatności w badaniach życia gospodarczo-społecznego życia społecznego regionu, określanego potocznie mianem Warmii i Mazur, po 1945 roku.

Opisy zostały sporządzone niewątpliwie na potrzeby planowania czynności wydziału inspekcji UW w zakresie kontroli poszczególnych jednostek administracyjnych szczebla powiatowego, ale także jako istotny sprawozdawczy materiał statystyczny w pracach Ministerstwa Ziem Odzyskanych¹⁸.

W przypadku zarówno miasta Olsztyna, jak i powiatów ziemskich, miesięczne sprawozdania sytuacyjne były sporządzane dla Urzędu Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski, niemal równoległe z tworzeniem terenowych struktur administracji ogólnej i samorządowej¹⁹. Od wiosny 1945 roku dokonywano również

¹⁷ Wydział Inspekcji UW w Olsztynie zdawał sobie sprawę z krótkiego terminu i stopnia trudności realizacji nałożonego zadania. W piśmie do starostów Palamarczyk zalecał, m.in.: „By uniknąć przeciążeń maszyn, formularz należy wypełnić odręcznie pismem czytelnym. O ile na opracowanie pewnych odpowiedzi zabraknie miejsca, [należy] dołączyć odpowiednio oznaczone i numerowane kartki, oznaczając w odnośnym punkcie formularza nr załącznika” – ibidem, k. 1.

¹⁸ Dodatkowo, dla ziem zachodnich i północnych podstawowym aktem prawnym – sankcjonującym odrębność tych terenów „na okres przejściowy, dopóki wymagać tego będą potrzeby nadzwyczajne” – był dekret Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej z 13 XI 1945 roku o zarządzie Ziem Odzyskanych (DzU, 1945, nr 51, poz. 295 – obowiązywał od 27 XI 1945 roku) Na jego mocy utworzono ministerstwo Ziem Odzyskanych z Władysławem Gomułką, wicepremierem rządu, na czele. Ministerstwo Ziem Odzyskanych uzyskało wyłączne uprawnienia, m.in. w kwestii koordynacji i nadzoru nad administracją ziem zachodnich i północnych, w podobnym zakresie, jaki na pozostałym obszarze państwa posiadał minister administracji publicznej.

Zgodnie z treścią dekretu, wojewodów powoływała i odwoływała Rada Ministrów na wniosek ministra Ziem Odzyskanych. Analogicznie, starostów powoływał i odwoływał minister Ziem Odzyskanych na wniosek wojewody. Wojewodowie i starostowie, wcześniej jako pełnomocnicy okręgowi i obwodowi, sprawowali „zwierzchnie kierownictwo nad wszystkimi działami zarządu państwowego”, wynikające z zakresu kompetencji ministra Ziem Odzyskanych.

Ustawa z 11 I 1949 roku o scaleniu zarządu Ziem Odzyskanych z ogólną administracją państwową (DzU, 1949, nr 4, poz. 22) znosiła ministerstwo Ziem Odzyskanych. Jego uprawnienia dotyczące tego obszaru zostały przekazane ministerstwu administracji publicznej.

¹⁹ Pierwsze zachowane miesięczne sprawozdanie sytuacyjne Zarządu Miejskiego miasta Olsztyna do Urzędu Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski zostało opracowane za miesiąc czerwiec 1945 roku – zob. APO, ZMO, sygn. 411/46, kk. 250–259. Por też: ibidem: sygn. 411/55; sygn. 411/56; sygn. 411/57 (m.in. zawierają sprawozdania sytuacyjne Zarządu Miejskiego miasta Olsztyna z lat 1945–1947). Sprawozdanie Zarządu Miejskie-

wielu doraźnych inspekcji w różnych powiatach Okręgu Mazurskiego i w mieście Olsztynie, przeprowadzanych zarówno przez delegatów ministerstwa administracji publicznej, jak i inspektorów wydziału samorządowego Urzędu Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski. Ich podstawowym celem było zebranie informacji na temat infrastruktury społecznej i gospodarczej oraz ruchu ludności, przydatnych w szeroko rozumianym procesie budowy podstaw państwowości polskiej na ziemiach zachodnich i północnych²⁰.

W tym znaczeniu opis Olsztyna – najobszerniejsze spośród wytworzonych w latach 1945–1947, zachowanych opracowań statystycznych poświęconych miastu – stanowi przykład rozbudowanej treściowo kontynuacji praktyki tworzenia dokumentacji studyjnej na potrzeby kreowania państwowej polityki gospodarczo-społecznej, poprzez pryzmat mocno ograniczonego w swej niezależnej działalności samorządu miejskiego.

Z punktu widzenia współczesnego odbiorcy, zdecydowanie ważniejsza powinna być jednak analiza i weryfikacja zgromadzonych tam danych, ukazujących rzeczywisty stan miasta i warunki życia jego mieszkańców sprzed siedmiu dziesięcioleci. Wychodząc z tego założenia, pozostaję w przeświadczeniu, że opis stanowi wartościowe źródło do badań nad powojennymi dziejami stolicy Warmii i Mazur.

Dokument pochodzi z zespołu aktowego Urzędu Wojewódzkiego w Olsztynie w latach 1946–1950, przechowywanego w zasobach Archiwum Państwowego w Olsztynie. Został on zachowany w postaci oryginalnego maszynopisu, z pieczęciami wydziału administracyjnego Zarządu Miejskiego miasta Olsztyna i Tadeusza Pałuckiego²¹ prezydenta miasta Olsztyna oraz jego własnoręcznym podpisem.

go miasta Olsztyna za miesiąc lipiec 1945 roku., opublikował Tadeusz Baryła – zob. *Dokumenty do dziejów*, ss. 119–124 (pełny tekst). Szerzej na temat organizacji i zakresu kompetencji wydziału inspekcji starostw Urzędu Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski, przemianowanego w 1947 roku na wydział inspekcji Urzędu Wojewódzkiego w Olsztynie – por. E. Kierejczyk, op. cit., ss. 71–76; M. Plotek, *Trudne początki. Okręg Mazurski w latach 1945–1946*, Dąbrówno 2011, ss. 27–28; F. Sokołowski, *Z badań nad administracją Okręgu Mazurskiego 1945–1946*, KMW, 1974, nr 3(125), s. 296.

Warto również dodać, że Zarząd Miejski miasta Olsztyna przygotowywał także, w latach 1945–1946, miesięczne sprawozdania sytuacyjne do Biura Prezydyjnego Krajowej Rady Narodowej. W zasobach Archiwum Państwowego w Olsztynie zachowały się kopie sprawozdań za miesiące październik, listopad i grudzień 1945 roku – zob. APO, ZMO, sygn. 411/54, kk. 2–4, 8–11, 20–22.

²⁰ Por. np. R. Syrwid, *Protokół inspekcji powiatu olsztyńskiego w 1945 roku*, KMW, 2006, nr 3(253), ss. 387–425; *Sprawozdanie Mariana Mirskiego, członka komisji powołanej przez Pełnomocnika Rządu, z lustracji 22 miejscowości powiatu olsztyńskiego, przeprowadzonej 16 i 17 kwietnia, z 18 IV 1945*, w: *Warmiacy i Mazurzy w PRL. Wybór dokumentów. Rok 1945*. Przygotował do druku Tadeusz Baryła, Olsztyn 1994, ss. 20–25 (dokument nr 10); *Sprawozdanie naczelnika wydziału administracji ziem odzyskanych departamentu samorządu Ministerstwa Administracji Publicznej, Henryka Bogatkowskiego, z pobytu w Okręgu Mazurskim, w dniach 5 i 6 lipca*, po 6 VII 1945, w: *Okręg Mazurski*, ss. 88–95.

²¹ Tadeusz Pałucki (ur. 12 VIII 1903 roku w Wiskitkach, pow. żyrardowski – zm. 12 IV 1968 roku w Gdańsku), wykształcenie niepełne średnie, z zawodu urzędnik. Etatowy pracownik Zarządu Głównego Związku Zawodowego Pracowników Miejskich miasta stołecznego Warszawy (1928–1930) oraz inspektor kontroli i nadzoru organizacji ubezpieczeń społecznych w Kasie Chorych miasta stołecznego Warszawy, przemianowanej –

Prezentowany materiał został zaopatrzony w nagłówek i legendę. W nagłówku zamieszczono datę (rok, miesiąc, dzień) i miejsce wystawienia oraz informację o rodzaju źródła, jego wystawcy i odbiorcy. Legenda zawiera dane o miejscu przechowywania tekstu (archiwum, zespół aktowy, sygnatura, karty), a także określenie jego strony formalnej.

Publikowany dokument archiwalny opracowano z założeniem utrzymania jego pierwotnego charakteru, przy jednoczesnym dążeniu do poprawy czytelności i jasności samego przekazu.

Podstawową ingerencją wydawcy było wprowadzenie do tekstu numeracji rzymskiej dla dwudziestu jeden tematycznych działów, wyodrębnionych w opisie miasta. Pozwoliło to, bez burzenia oryginalnej konstrukcji i układu, uporządkować i uprościć formę statystycznego zapisu, ułatwiając tym samym jego należyty odbiór.

Konieczne zabiegi modernizacyjne, dotyczące pisowni, składni oraz niedoskonałości językowych, sygnalizowano w tekście w nawiasach kwadratowych i przypisach tekstowych oznaczonych numeracją alfabetyczną. Podobną zasadę przyjęto w przypadku występujących w dokumencie skrótów, rozwiązywanych w miejscu ich pierwszego wystąpienia. Ujednolicono także, bez zaznaczania, układ akapitów oraz uporządkowano interpunkcję źródła wedle współczesnych zasad.

W przypisach rzeczowych, z numeracją cyfrową, zawarto szereg informacji uzupełniających i wyjaśniających, a dotyczących występujących w tekście różnorodnych danych z szeroko rozumianej problematyki funkcjonowania miasta. Dotyczy to również not biograficznych prezydenta miasta T. Pałuckiego, M. Palamarczyka i członków prezydium MRN w Olsztynie, opracowanych na podstawie kart osobowych z zespołu aktowego Zarządu Miejskiego w Olsztynie w latach 1945–1950 oraz akt personalnych z zasobu Archiwum Zakładowego Warmińsko-Mazurskiego Urzędu Wojewódzkiego w Olsztynie.

w 1935 roku – w Ubezpieczalnię Społeczną w Warszawie (1930–1944). W okresie okupacji niemieckiej, mieszkając w Warszawie, działał również w konspiracji jako członek Korpusu Bezpieczeństwa. Po upadku powstania warszawskiego był urzędnikiem Ubezpieczalni Społecznej w Żyrardowie (październik 1944 – styczeń 1945). Do Olsztyna przybył na czele grupy operacyjnej Zarządu Centralnego Państwowego Urzędu Repatriacyjnego 2 IV 1945 roku. Pierwszy naczelnik Oddziału i Okręgu PUR w Olsztynie (7 IV – 5 XI 1945 roku). 5 XI 1945 roku Pełnomocnik Rządu RP na Okręg Mazurski płk. J. Prawin, powierzył Pałuckiemu pełnienie obowiązków prezydenta miasta Olsztyna (formalna nominacja została wystawiona 20 XI 1945 roku) Odwołany ze stanowiska – po złożonej rezygnacji – uchwałą MRN w Olsztynie z 29 XI 1948 roku. Członek Polskiej Partii Socjalistycznej w okresie międzywojennym (1926–1930) i po 1945 roku. Członek Wojewódzkiego Komitetu PPS w Olsztynie (5 X 1945 – 15 IX 1947) i I wiceprzewodniczący Rady Wojewódzkiej PPS w Olsztynie (15 IX 1947 – ?29 XI 1948). Członek PZPR (od 15 XII 1948 roku). Po odwołaniu, skierowany przez Komitet Centralny PZPR do Sopotu, gdzie pełnił obowiązki wiceprezydenta miasta (styczeń 1949 – czerwiec 1950).

ŹRÓDŁO

1947 grudzień 3, Olsztyn – Pismo Tadeusza Pałuckiego prezydenta miasta Olsztyna do wydziału inspekcji Urzędu Wojewódzkiego w Olsztynie. Załącznik – Opis miasta Olsztyna.

Archiwum Państwowe w Olsztynie, Urząd Wojewódzki w Olsztynie 1946–1950. Wydział Inspekcji. Opis powiatów województwa olsztyńskiego. Wykaz naczelników i kierowników urzędów wojewódzkich i starostw 1947–1948, sygn. 391/147, kk. 252-267, maszynopis –oryginał, z pieczęciami i podpisem Tadeusza Pałuckiego.

Zarząd Miejski m. Olsztyna

Olsztyn, dn. 3 grudnia 1947 r.

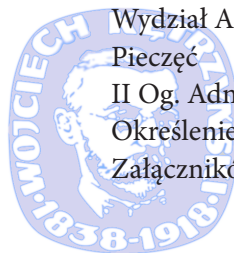
Wydział Administracyjny

Pieczęć

II Og. Adm. 4 – 2/47

Określenie sprawy: Opis miasta

Załączników: 8^a.

INSTITUT PÓŁNOCNY
IM. WOJCIECHA KĘTRZYŃSKIEGO

Do

Urzędu Wojewódzkiego

Wydział Inspekcji

w Olsztynie

Na polecenie z dn. 31 października 1947 r. Nr T 2 – 106/47, przedstawiam w załączeniu opis miasta Olsztyna.

Prezydent

m. Olsztyna

T. Pałucki

Pieczęć i podpis^b

Załącznik

Opis miasta Olsztyna

I. Położenie ogólne

Obwód terenu miasta wynosi około 27 km, długość terenu około 7 km, szerokość około 5 km.

^a Brak załączników. Były to prawdopodobnie sprawozdania poszczególnych wydziałów Zarządu Miejskiego miasta Olsztyna, stanowiące podstawę opracowania niniejszego opisu.

^b W lewym górnym rogu pierwszej strony dokumentu pieczęć: „Pismo wpłynęło do Wydziału Inspekcji dnia 4 XII 1947 roku (data wpisana odręcznie) za Ldz. 21/106/47” (numer wpisany odręcznie). U dołu pierwszej strony dokumentu dwie odręczne adnotacje: I – „Insp. 4 XII 47, podpis nieczytelny”; II – „O.H. 5 XII 47, podpis nieczytelny”.

II. Obszar ziemi^c

Ogółem obszar ziemi [wynosi] 5359 ha¹, w tym: ziemi ornej – 1030 ha, łąk i pastwisk – 464 ha, sadów i ogrodów – 285 ha, lasów – 2184 ha, nieużytków – 396 ha, wody^d – około 1000 ha i jedna rzeka Łyna. Wody zarybione oprócz rzeki.

III. Ludność

Zaludnienie przed wojną, t[o] j[est] w 1939 r. – 49 500² osób. Obecnie – 44 182³ osoby.

- 1) [Ludność] pochodzenia miejscowego – 3219 [osób], przesiedleńcy – 27 848, repatrianci – 13 115;
- 2) Wyznania: rzymsko-katolickie – 43 203, ewangelickie – 495, prawosławne – 152, innych chrześcijan^e – 52, mojżeszowe – 68, inne – 158, bezwyznaniowych – 54.
- 3) Narodowość: polska – 44 127, niemiecka – 6, rosyjska – 29, litewska – 8, innych – 13^f;
- 4) Wiek: do 7 lat – 4664, szkolny 7–18 lat – 7024, 18–65 lat – 31 041, ponad 65 lat – 1453;
- 5) [Osób]: płci męskiej – 21 380, płci żeńskiej – 22 802⁴;
- 6) Utrzymuje się z pracy w: rolnictwie – około 500 [osób], przemyśle przetwórczo-wytwórczym – około 2000, usługach – około 100, wolnych zawodach – 1100, handlu – około 10 000, innych – około 30 000⁵.

IV. Zniszczenia wojenne miasta

Stopień zniszczenia – 38%. Odbudowano 59 budynków, w tym: państwowych – 6, samorządowych – 11, prywatnych – 4, spółdzielczych – 38. Ziemi zamianowanej nie ma. [Ziemi] nieużytecznej z powodu zasieków i okopów nie ma. Ziemi zajętej na grobownictwo wojenne – 2 ha.

^c Tu: powierzchnia.

¹ Według *Rocznika Statystycznego 1947*, Warszawa 1947, s. 16, powierzchnia powiatu miejskiego (grodzkiego) Olsztyna wynosiła 53 km².

^d *Chodź tu o jeziora Długie, Kortowskie i Krzywe, położone w granicach administracyjnych miasta.*

² Według spisu z 17 V 1939 r. liczba mieszkańców Olsztyna wynosiła 50 396 osób – por. S. Żyromski, *Rozwój ludności Olsztyna w latach 1945–1961*, Olsztyn 1964, s. 17.

³ Według stanu na 31 XII 1947 r. liczba mieszkańców Olsztyna wynosiła 44 071 osób – ibidem, s. 33. Nieznacznie odmienna liczba mieszkańców miasta – 44 075, podana jest w *Kronice Olsztyna 1945–1950*. Zapisał i wydał A. Wakar, Olsztyn 1972, s. 87.

^e *Tak w tekście.*

^f *Tak w tekście. Łączna liczba wyniosła 44 183 osoby.*

⁴ Według stanu na 31 XII 1947 r. liczba osób płci męskiej wynosiła 21 301, a płci żeńskiej – 22 774 – por. S. Żyromski, op. cit., s. 17.

⁵ Zawyżona liczba zatrudnionych wymienionych w kategorii „inne”. Warto zwrócić uwagę, że według stanu na 31 XII 1947 r. w ogółem 19 zakładach przemysłowych branż: chemicznej, drzewnej, metalowej, papierniczej i przetwórstwa rolnego na terenie miasta było zatrudnionych 259 pracowników. W 327 olsztyńskich warsztatach rzemieślniczych pracowało w tym samym czasie ogółem 768 pracowników – por. *Kronika Olsztyna*, ss. 89–90.

V. Stan przemysłu i handlu

Zakłady i sklepy prywatne: zakłady gastronomiczne – 37, sklepy spożywcze – 120, sklepy z galanterią – 70, owocarnie – 6, sodowiarnie – 2, sklepy z materiałami piśmiennymi – 5, rozlewnie piwa – 5, sklepy z artykułami technicznymi – 5, sklepy z artykułami tekstylnymi – 12, księgarnie i wypożyczalnie książek – 3, gotowe obuwie^h – 6, sklepy [sprzedaży] farb – 2, sklepy artykułów mydlarskich – 8, składy opałowe – 3, składy apteczne – 1, kioski – 60, sklepy z żelazem i artykułami gospodarstwa domowego – 3, sklepy sprzedające szkło – 2, dorożki – 6, furmanki – 10, taksówki – 2, hurtownie – 1, stragany mięsne w hali [targowej] – 16, ryby i przetwory rybne – 2, inne – 38. Razem – 425.

Zakłady i sklepy spółdzielcze: zakłady gastronomiczne – 1, sklepy spożywcze – 15, sklepy z materiałami piśmiennymi – 3, rozlewnie piwa – 1, księgarnie – 3, owoce i warzywa – 2, artykuły monopolu tytoniowego – 1, artykuły mydlarskie, farby i artykuły gospodarstwa domowego – 2, żelazo i galanteria żelazna – 1, drukarnia – 1, ryby i przetwory rybne – 6. Razem – 36.

Stan przedsiębiorstw handlowych:

państwowych – 7, zatrudnionych – 54 [pracowników];

spółdzielczych – 36, zatrudnionych – 153;

prywatnych – 425, zatrudnionych – 658.

Razem [przedsiębiorstw] – 468, razem zatrudnionych – 865⁶.

Przed wojną na terenie m. Olsztyna, oprócz obecnie czynnych, istniały [następujące] przedsiębiorstwa przemysłowe: fabryka dachówek – 1, wytwórnia mebli żelaznych – 1, wytwórnia farb – 1, przetwórnice owoców – 2, fabryka płyt izolacyjnych – 1, wytwórnia wózków dziecięcych – 1, fabryka sody krystalicznej – 1, wyrób pomp – 1, fabryka tytoniu – 1, wytwórnia worków – 1, wytwórnia serów – 1, fabryka obuwia – 1, wytwórnia betonu – 1, cegielnie – 2.

Wymienione przedsiębiorstwa stanowiły prywatną własność, i wszystkie, za wyjątkiem fabryki sody krystalicznej (ul. Ogrodowa⁷), uległy zupełnemu zniszczeniu. Z urządzeń fabryki sody krystalicznej nic nie zostało.

Przemysł chałupniczy – ludowy na terenie m. Olsztyna nie istnieje [i] nie ma widoków rozwoju tegoż, z powodu słabego uprzemysłowienia miasta i [braku] dostatecznej ilości ziemi ornej.

^h Tak w tekście. Chodzi tu o sklepy obuwnicze.

⁶ Bardziej szczegółowe dane na temat handlu, rzemiosła i przemysłu w Olsztynie według stanu na 31 XII 1947 r. – zob. *Kronika Olsztyna*.

⁷ Obecnie ul. R. Knosały. Adresy siedzib instytucji publicznych, organizacji i przedsiębiorstw na terenie miasta Olsztyna podano na podstawie „Wykazu budynków państwowych użytkowanych przez przedsiębiorstwa, monopole, banki i instytucje państwowe oraz przez stronnictwa polityczne i organizacje społeczne. Stan na dzień 1-go lipca 1946 r.” – APO, ZMO, sygn. 411/359, kk. 1–27.

Przedsiębiorstwa i zakłady użyteczności publicznej⁸:

Gazownia Miejska ⁹	zatrudnionych – 54	budżet – 16 337 660 zł;
Wodociągi Miejskie ¹⁰	zatrudnionych – 89	budżet – 30 299 712 zł;
Miejskie Zakłady Komunikacyjne ¹¹	zatrudnionych – 123	budżet – 29 266 858 zł;
Rzeźnia Miejska ¹²	zatrudnionych – 25	budżet – 5 157 000 zł;

VI. Zagadnienia rolne

Na terenie m. Olsztyna jest: gospodarstw indywidualnych – 56 [o powierzchni] 435 ha^l, państwowych – 2 [o powierzchni] 275 ha^j, samorządowych – 1 [o powierzchni] 110,53 ha^k, oraz w posiadaniu poszczególnych instytucji: więziennictwo – 10 ha, [Zarząd Wojewódzki] Związku Samopomocy Chłopskiej (maj[ątek] Talberg¹³) – 165 ha, Towarzystwo Ogródków Działkowych – 3,5 ha, Państwowe Liceum Ogrodnicze¹⁴ – 6 ha, Szpital Mariacki¹⁵ – 50 ha, Państwowe Zakłady Ceramiczne – 82 ha, Parafia św. Józefa¹⁶ – 12 ha, Parafia Serca Jezusowego¹⁷ – 16 ha, Państwowe Liceum Ogrodnicze – 20 ha, D[yrekcja] O[kręgowa] K[olei] P[aństwowych] w Olsztynie (majątek Jędrzejówka¹⁸) – 22 ha, Centrala Skór Surowych¹⁹ (majątek Królikarnia²⁰) – 75 ha.

⁸ Jednostki administrowane przez Zarząd Miejski miasta Olsztyna.

⁹ Gazownia Miejska w Olsztynie została oficjalnie uruchomiona 1 I 1946 r. Napelnianie sieci gazem rozpoczęło się następnego dnia, tzn. 2 I 1946 r. Ostatecznie wyłączona z ruchu w 1974 r. Dyrektorem Gazowni w latach 1945–1948 był Władysław Adamaszek.

¹⁰ Właściwie: Miejskie Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji w Olsztynie uruchomione 11 XI 1945 roku.

¹¹ Miejskie Zakłady Komunikacyjne – uruchomione w 1946 r. Siedziba MZK mieściła się przy ul. Pieńżnego 15. Dyrektorem był inż. Ludwik Zalewski.

¹² Rzeźnia Miejska w Olsztynie działała, od lata 1945 r., w obiektach przy ul. Lubelskiej 26/28. Zakład dokonywał uboju i wychładzania mięsa bez jego przetwarzania. Rzeźnia Miejska w Olsztynie została przejęta przez Państwowe Zakłady Mięsne, podlegające Centrali Przemysłu Mięsnego, w 1949 r.

ⁱ Liczba dopisana odręcznie.

^j Liczba dopisana odręcznie.

^k Liczba dopisana odręcznie.

¹³ Talberg (obecnie Grądek w północno-wschodniej części Olsztyna nad Jeziorem Trackim) – dawny majątek ziemski, w latach 1868–1945 własność rodziny Hartmannów.

¹⁴ Błąd w tekście. Chodziło o Państwowe Gimnazjum i Liceum Ogrodnicze w Olsztynie. Wymienione 6 ha gruntu stanowiło gospodarstwo szkolne gimnazjum.

¹⁵ Obecnie Miejski Szpital Zespolony im. M. Kopernika w Olsztynie przy ul. Niepodległości 44.

¹⁶ Właściwie: Parafia Rzymskokatolicka pod wezwaniem św. Józefa w Olsztynie przy ul. Jagiellońskiej 41.

¹⁷ Właściwie: Parafia Rzymskokatolicka Najświętszego Serca Pana Jezusa w Olsztynie przy ul. Mickiewicza 10.

¹⁸ Jędrzejówka (Andrzejawia Góra, niem. *Andreasberg*) – dawniej majątek ziemski położony na terenach po prawej stronie obecnej ulicy Żołnierskiej. Współcześnie znajduje się tam m.in. siedziba Szpitala Wojewódzkiego i Wojewódzkiej Stacji Sanitarно-Epidemiologicznej w Olsztynie.

¹⁹ Właściwie „Centrala Skór Surowych” Oddział w Olsztynie. Przedsiębiorstwo utworzone na podstawie zarządzenia ministra przemysłu z 27 IV 1945 r.

²⁰ Królikarnia (niem. *Bergenthal*) – dobra ziemskie położone w części na terenie obecnej dzielnicy Nagórki, z pałacykiem przy ul. Metalowej 6 (siedziba Muzeum Przyrody). Majątek w I poł. XX wieku należał kolejno do Maxa Liona i Richarda Palmowskiego.

Ogólna ilość¹ obszaru użytkowanego przez instytucje i urzędy wynosi – 461 ha, zakładów ogrodniczych – 6 ha.

Na terenie m. Olsztyna jest jedno Państwowe Gimnazjum i Liceum Ogrodnicze. Obszar użytkowany – 26 ha. Szkół rolniczych nie ma. Przystosowanie Rolniczo-Wojskowe²¹ na terenie miasta nie zostało zorganizowane.

Dla kobiet zorganizowane zostały, przez Samopomoc Chłopską, kursy: tkackie, zdrowia¹, [przygotowywania] przetworów owocowych oraz planowania ogrodów warzywnych. Stacji doświadczalnych na terenie m. Olsztyna nie ma.

Uprawa roli i rodzaj gleby

Na terenie m. Olsztyna gleba jest przeciętnie żytanio – kartoflana.

Uprawiane są: żyto – 75 ha, pszenica – 29 ha, jęczmień – 38 ha, owies – 82 ha, gryka – 3 ha, rośliny okopowe – 120 ha, rośliny strączkowe – 60 ha, warzywa – 38 ha, sady – 4 ha.

Maszyny i narzędzia rolnicze są w ilości^m wystarczającej. Możliwość zaopatrzenia w maszyny i narzędzia jest jedynie przez Spółdzielnię Rolniczą [„Rolnik”] na ogólnych warunkach.

Stacji traktorowych w m. Olsztynie nie ma.

Koni zdolnych do pracy – 232.

Nawozy sztuczne otrzymują rolnicy w Spółdzielni Rolniczej „Rolnik” na skrypty dłużne.

Nasiona otrzymują rolnicy za pośrednictwem Akcji Siewnej²², na warunkach kredytu krótkoterminowego. Stacji oczyszczania nasion na terenie [miasta] nie ma.

VII. Gospodarka hodowlana

Krów – 137, koni – 232, świń – 221, kóz – 196, owiec – 25.

Rasy zwierząt są przeważnie mieszane, które przesiedleńcy przywieźli z róż-

¹ Tak w tekście. Powinno być: „wielkość”.

²¹ Przystosowanie Rolniczo-Wojskowe – organizacja paramilitarno-zawodowa młodzieży wiejskiej, powołana zarządzeniem ministrów rolnictwa i reform rolnych oraz obrony narodowej z 14 III 1947 r. W ministerstwie rolnictwa i reform rolnych utworzono wydział PRW, któremu podlegały inspektoraty wojewódzkie i powiatowe, przy urzędach wojewódzkich i starostwach, oraz instruktorzy gminni. Na poziomie gromad planowano tworzyć zespoły łączone w hufce gminne. Podstawowymi celami PRW miało być kształcenie rolnicze, wstępne przeszkolenie wojskowe, a także polityczne w myśl założeń ideologii komunistycznej. Od lutego 1948 r. struktury PRW, pod nazwą Służba Przystosowania Rolniczego, zostały przekazane Zarządowi Głównemu Powszechnej Organizacji „Służba Polsce”. Zlikwidowana 12 XII 1951 r.

¹ Tak w tekście.

^m Tak w tekście.

²² Uchwałą Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów z 29 I 1946 r. został powołany główny pełnomocnik akcji siewnej. Jego odpowiednikami na terenie kraju byli pełnomocnicy wojewódzcy, powiatowi i gminni. Od 1 VIII 1946 r. główny pełnomocnik akcji siewnej podlegał, na obszarze ziem zachodnich i północnych, ministrowi ziem odzyskanych. Stanowisko głównego pełnomocnika akcji siewnej zostało zlikwidowane 1 VII 1948 r. Siedziba wojewódzkiego pełnomocnika akcji siewnej w Olsztynie znajdowała się w budynku przy ul. Ogrodowej 5/6 (obecnie ul. R. Knosały).

nych stron kraju, oprócz koni szwedzkich i norweskich oraz krów rasy skandynawskiej dostarczonych przez UNRRA²³.

Ze względu na lokalne warunki najodpowiedniejsze rasy koni, to szwedzka i norweska, a krów duńska. Istnieje możliwość sprowadzenia bydła z województw krakowskiego i rzeszowskiego za gotówkę.

Stacji hodowli zwierząt rasowych nie ma, punktów kopulacyjnych nie ma.

W Olsztynie jest jedna lecznica zwierząt i trzech lekarzy weterynarii.

Nasilenie chorób zwierzęcych w roku bieżącym: różyca – 7 wypadków, pomór świń – 3, wścieklizna – 3.

Walkę z tymi chorobami prowadzi się za pomocą szczepionek, których liczba jest dostateczna.

Rzeźnia miejscowa – 1. Punkty uboju tylko w rzeźni. Grzebowisko – 1.

Pasza

Na paszę uprawia się przeważnie mieszankę. Stan łąk zły. Liczba pastwisk niedostateczna.

VIII. Rybactwo

Zarybione są jeziora: Krzywe, Długie i Kortowskie. Ludzi zatrudnionych w rybactwie jest 130. Sprzęt rybacki niewystarczający. Spółka rybacka²⁴ – 1.

Przewiduje się rozwój rybactwa, po zarybieniu jezior w należyтым stopniu i odpowiednim uzupełnieniu sprzętu rybackiego.

IX. Pszczelarstwo

Na terenie miasta jest 17 pasiek i 94 ule. W Olsztynie istnieje Wojewódzki Związek Pszczelarski i Powiatowy Związek Pszczelarski. Liczba członków – 140. Możliwości rozwoju nie ma.

X. Myślistwo

Na terenie m. Olsztyna występują dziki, lisy i zające oraz ptactwo: kaczki i kuropatwy. Urządzane są polowania przez kółka myśliwskie, których na terenie miasta jest 8, a mianowicie: Mazurskie Koło Myśliwskie – liczba członków 28, Koło Łowieckie Pracowników [Okręgowej] Dyrekcji Lasów Państwowych – liczba

²³ UNRRA – *United Nations Relief and Rehabilitation Administration* (Organizacja Narodów Zjednoczonych do Spraw Pomocy i Odbudowy) – organizacja międzynarodowa utworzona w Waszyngtonie w 1943 r. w celu niesienia pomocy krajom Europy i Azji po zakończeniu II wojny światowej. W 1945 r. UNRRA stała się agendą Organizacji Narodów Zjednoczonych. Rozwiązana w 1947 r.

²⁴ Miejskie Przedsiębiorstwo Rybne zostało utworzone przez Zarząd Miejski w Olsztynie w lipcu 1945 r. Mazurska Spółdzielnia Rybacka „Rybak” w Olsztynie powstała w sierpniu 1945 r. Jej pierwszym przewodniczącym zarządu był inż. Bolesław Gastman. W 1948 r. spółdzielnia została przejęta pod zarząd olsztyńskiego Oddziału Centrali Rybnej w Warszawie. Jej ostateczna likwidacja nastąpiła w 1951 r.

członków 24, Koło Łowieckie „Jeleń” – liczba członków 18, Koło Łowieckie 15 Dywizji Piechoty²⁵ – liczba członków 27, Koło Łowieckie „Głuszczyk” – liczba członków 68, Koło Łowieckie „Ryś” – liczba członków 18, Koło Łowieckie „Żubr” – liczba członków 15, Koło Łowieckie „Wrzos” – liczba członków 15.

Ogólna liczba członków – 213.

XI. Przetwórczość płodów rolnych

Na terenie m. Olsztyna jest siedem zakładów przetwórczych:

- 1) Dwa młyny, [z] których jeden, wodny, przy ul. Nowowiejskiego²⁶, prowadzony [jest] przez Spółdzielnię [Rolniczo – Handlową] „Rolnik”²⁷ – zatrudniająca trzech robotników – o zdolności przetwórczej 9 ton na dobę. Drugi, elektryczny, przy ul. Dworcowej 33, prowadzony jest przez Związek Gospodarczy Spółdzielni RP] „Społem”²⁸ – który zatrudnia 26 robotników – o zdolności przetwórczej 11-12 ton na dobę;
- 2) Fabryka octu i musztardy przy ul. Stalina 24²⁹, prowadzona przez Mazurskie Zrzeszenie Chemiczne w Olsztynie³⁰. Zatrudnia 6 osób – o zdolności przetwórczej 200 litrów octu i 200 kg musztardy na dobę;
- 3) Kwaszarnia ogórków i kapusty przy ul. Stalina 24, prowadzona przez wymienione [wyżej] zrzeszenie. Zatrudniaⁿ – o zdolności przetwórczej 2 tony na dobę;
- 4) Wytwórnia konserw rybnych „Rybol” przy ul. 3 Maja 24³¹, prowadzona przez Zenona Żółcińskiego. Zatrudnia 16 osób – o zdolności przetwórczej 4500 kg^o na dobę;
- 5) Wędzarnia ryb przy Grunwaldzkiej 13, prowadzona przez Mazurską Spółdzielnię Rybacką w Olsztynie. Zatrudnia 20 osób – o zdolności przetwórczej 2 tony na dobę;
- 6) Mleczarnia znajdująca się przy ul. Pieniężnego 18, prowadzona przez Związek Gospodarczy Spółdzielni „Społem”. Zatrudnia 4 osoby i sprzedaje dziennie do 2000 litrów mleka.

²⁵ 15 Dywizja Piechoty, z siedzibą dowództwa w Olsztynie, została sformowana na mocy rozkazu naczelnego dowódcy Wojska Polskiego w czerwcu 1945 r. Od 9 VI 1946 r. nosiła nazwę „Mazurskiej” 15 DP. Pierwszym dowódcą 15 DP został płk. Maksymilian Nakonieczny, jego zastępcą do spraw polityczno-wychowawczych kpt. Mieczysław Harley, a szefem sztabu ppłk. Włodzimierz Ławrientiew. Stan etatowy jednostki, na dzień 31 XII 1946 r., wynosił 4438 żołnierzy i 47 pracowników kontraktowych.

²⁶ Chodzi tu o ul. Nowowiejskiego 15. Obecnie mieści się tam restauracja.

²⁷ Siedziba Spółdzielni Rolniczo-Handlowej „Rolnik” w Olsztynie mieściła się w budynku przy al. Niepodległości 16 (obecnie ul. Niepodległości).

²⁸ Oddział Związku Gospodarczego Spółdzielni RP „Społem” w Olsztynie powstał w czerwcu 1945 r. Siedziba oddziału mieściła się w budynku przy ul. Wyzwolenia 27. Dyrektorem Oddziału w latach 1946–1947 był Stefan Fiszer, członek PPS.

²⁹ Obecnie ul. Dąbrowszczaków.

³⁰ Mazurskie Zrzeszenie Chemiczne sp. z oo. w Olsztynie powstało 31 VIII 1945 r. Największe udziały w spółce posiadał Zarząd Miejski miasta Olsztyna, a prezydent miasta pełnił funkcję prezesa jej rady nadzorczej.

ⁿ Brak liczby zatrudnionych.

³¹ Obecnie ul. Prosta.

^o Tak w tekście.

XII. Zagadnienie zdrowia

Na terenie m. Olsztyna jest: lekarzy – 37, felczerów – 6, lekarzy dentyków – 6, położnych – 47, pielęgniarek – 61, szpitali – 5, ośrodek zdrowia – 1 (COZ ZM³²), przychodnie dentyckie – 2, apteki – 3, [punkt] opieki nad matką i dzieckiem – 1, [punkt opieki] nad młodzieżą szkolną³³ – 1.

Stan zdrowotny ludności

W okresie od 1 stycznia do 15 listopada 1947 r. chorych na gruźlicę [było] 6188 osób, jaglicę – 168, choroby weneryczne – 6456, choroby epidemiczne (tyfus, odra, płońca, błonica) – 193.

Przy Szpitalu Mariackim jest oddział zakaźny. Szczepienia profilaktyczne przeciw ospie [otrzymały] 3043 [osoby], przeciw durowi brzuszemu – 27 050.

Propaganda zdrowia

Pogotowie ratunkowe jest w stadium organizacji³⁴. Zielarstwo lecznicze nie [jest] prowadzone. Walkę z alkoholizmem prowadzi się.

Nadzór nad żywnością wykonuje lekarz sanitarny Zarządu Miejskiego. Propagandę prowadzi się za pomocą radia, prasy i odczytów.

Wodociąg – 1, stacje pomp – 3 (z czego czynna 1), filtry [wodne] – 6 sztuk.

Zbiorniki wody – 1 czynny, 2 w remoncie.

Kąpielisko miejskie – 1, łaźnie – 2.

Higiena szkolna

Wszystkie szkoły są pod opieką lekarzy, a wszystkie zakłady użyteczności publicznej pod kontrolą referatu zdrowia [Zarządu Miejskiego].

XIII. Wychowanie fizyczne

Na terenie m. Olsztyna jest: kół sportowych – 8, liczba członków – 1588.

Urządzenia^p sportowe: boiska – 2, stadiony – 2, hale gimnastyczne – 2, baseny – [brak]^r, pływalnie kryte – brak, [pływalnie] otwarte – 2, przystanie wioślarskie – 3, skocznie narciarskie – brak, korty tenisowe – 1, strzelnice małokalibrowe – 1, tereny ślizgawkowe stałe – 5, place do zabaw dziecięcych – 2. Możliwości rozwoju duże.

³² COZ ZM – Centralny Ośrodek Zdrowia Zarządu Miejskiego miasta Olsztyna uruchomiono 1 VIII 1945 r. Jego siedziba mieściła się w budynku przy ul. Partyzantów 75. Pierwszym kierownikiem Ośrodka została dr Janina Skrzypińska.

³³ Chodziło tu o świetlicę międzyszkolną Miejskiego Komitetu Opieki Społecznej w Olsztynie.

³⁴ Pogotowie Ratunkowe PCK w Olsztynie rozpoczęło działalność 1 VI 1949 r.

^p Wyraz napisany odręcznie.

^r W tekście pozostawione jako miejsca niewypełnione.

XIV. Opieka społeczna

Następujące instytucje sprawują opiekę [społeczną] na terenie m. Olsztyna:

- 1) Zarząd [Miejski] m. Olsztyna – referat opieki społecznej prowadzi centralną kartotekę podopiecznych. Nad zarejestrowanymi w referacie Zarząd m. Olsztyna rozacza opiekę polegającą na dostarczeniu pomocy: a) lekarskiej – ubogiej ludności m. Olsztyna; b) wypłacie pieniężnych zapomóg miesięcznych; c) opiece nad matką i dzieckiem.
- 2) Miejski Komitet Opieki Społecznej – prowadzi kuchnię ludową, wydając do czterystu obiadów dziennie. Poza tym prowadzi świetlicę dla młodzieży w wieku szkolnym z której korzysta około 450 dzieci. Dzieci w świetlicy są dożywiane. MKOS prowadzi również szwalnię, która ma charakter zarobków szkoleniowych³⁵. W szwalni zatrudnionych jest 13 osób.
- 3) Polski Czerwony Krzyż – w zakresie opieki społecznej prowadzi dom noclegowy obliczony na 70 osób oraz rozdawnictwo odzieży najuboższej ludności³⁶.
- 4) „Caritas”³⁷ – w Olsztynie prowadzi jedną kuchnię ludową, która wydaje do 100 obiadów dziennie. Wypłaca [także] doraźnie zapomogi do 100 zł na osobę.
- 5) Liga Kobiet³⁸ – prowadzi izbę dworcową dla kobiet i dzieci³⁹.

Zakłady opieki całkowitej

Prowadzony jest przez „Caritas” dom dziecka dla sierot przy ul. Jagiellońskiej 57. Dom obliczony jest na 35 dzieci, w wieku od 3 do 18 lat.

W zakresie opieki częściowej prowadzi się dwie kuchnie ludowe, jeden warsztat krawiecki, jak wyżej.

Pomoc lekarską i pogrzebową daje Zarząd m. Olsztyna – referat opieki społecznej.

Pomoc ta polega na:

- a) leczeniu ambulatoryjnym [i] bezpłatnym w Miejskim Ośrodku Zdrowia;
- b) wydawaniu bezpłatnie lekarstw, na rachunek miasta, w aptece publicznej;
- c) kierowaniu [chorych] do szpitali i innych zakładów leczniczych na rachunek Zarządu Miejskiego.

³⁵ Tu: kursy kroju i szycia.

³⁶ Siedziba Oddziału Okręgowego i dom noclegowy PCK w Olsztynie mieściły się w budynku przy ul. Partyzantów 47 w Olsztynie. Ambulatorium i biuro informacyjne PCK działało w budynku przy ul. Stalina 29 (obecnie ul. Dąbrowszczaków).

³⁷ Caritas (Caritas Catholica) – katolicka organizacja charytatywna działająca na ziemiach polskich od 1907 r. Po II wojnie światowej oddziały Zrzeszenia Katolików „Caritas” reaktywowały swoją działalność przy wszystkich diecezjach w kraju. 23 I 1950 r. władze komunistyczne, rozporządzeniem ministrów pracy i opieki społecznej oraz administracji publicznej, wprowadziły zarząd przymusowy we wszystkich siedzibach związków diecezjalnych Zrzeszenia – zob. Monitor Polski, 1950, nr A-11, poz.112. Działalność organizacji pod nazwą „Caritas Polska”, jako instytucji charytatywnej Konferencji Episkopatu Polski, została przywrócona 10 X 1990 r., w oparciu o postanowienia ustawy o stosunku Państwa do Kościoła katolickiego z 17 V 1989 r. – zob. DzU, 1989, nr 29, poz. 154.

³⁸ Właściwie: Społeczno-Obywatelska Liga Kobiet. Siedziba Zarządu Wojewódzkiego S-OLK w Olsztynie mieściła się budynku przy ul. Warszawskiej 4.

³⁹ Izba dworcowa dla matki i dziecka została uruchomiona 3 I 1947 r. W izbie mogły nocować i otrzymać posiłek podróżujące matki z małymi dziećmi.

Pogrzeby i wydawanie trumien dla najuboższej ludności są bezpłatne. Wydatki te pokrywa Zarząd Miejski.

Opiekę nad matką i dzieckiem prowadzą referaty opieki społecznej i zdrowia Zarządu Miejskiego.

Referat opieki społecznej prowadzi:

- 1) żłobek dzielnicowy, obliczony na 50 dzieci, w którym 50 dzieci w wieku od 0 do 3 lat otrzymuje bezpłatnie całkowitą opiekę i wyżywienie w godz. od 7-ej do 17-ej;
- 2) punkt opieki nad matką i dzieckiem, w którym 55 kobiet z dziećmi do lat 3, otrzymuje artykuły żywnościowe. Miesięcznie dostają po 1 kg cukru, 2 kg mąki, 1 kg masła i 5 jaj. Poza tym w kuchni mlecznej przy MOZ, również opłacanej przez referat opieki społecznej, 80 dzieci otrzymuje bezpłatnie lub za opłatą 150 zł miesięcznie po ½ l mleka lub mieszanki [dziennie], według wskazówek lekarza.

MOZ prowadzi [także] stację opieki nad matką i dzieckiem. W stacji zarejestrowanych jest 704 dzieci, które są pod stałą opieką lekarza specjalisty.

Dożywianie podopiecznych prowadzone jest w kuchniach ludowych. Rozdziału artykułów żywnościowych nie prowadzi się.

Zaopatrywanie w odzież

Rozdział odzieży z darów UNRRA, otrzymanych z wojewódzkiego wydziału opieki społecznej, Zarząd Miejski zlecił MKOS. W 1947 r. rozdano 1793 osobom 4877 sztuk odzieży.

Akcja pomocy zimowej w 1946/1947 r.

[Miejski] Komitet Pomocy Zimowej w Olsztynie w 1946/1947 r., działał sprawnie pod przewodnictwem prezydenta miasta. Odbyły się cztery zbiórki uliczne, Zebrano ogółem 616 909 zł, którą to sumę przekazano MKOS do rozprzodzenia.

Najwięcej wpłacił świat pracy – 274 319zł, zbiórki uliczne dały – 153 197 zł, „Społem” – 131 910,33 zł, Izba Rzemieśnicza⁴⁰ – 51 975 zł i różne – 5 508.

Akcja rodzin zastępczych

W referacie opieki społecznej nie ma zarejestrowanych rodzin zastępczych, natomiast akcję tę prowadzi w szerszym zakresie Kuratorium Szkolne⁴¹.

⁴⁰ Izba Rzemieśnicza w Olsztynie powstała 18 VII 1945 r. na mocy decyzji ministra przemysłu. Jej siedziba mieściła się (do 1952 r.) przy ul. Mazurskiej 1. Współorganizatorem i pierwszym prezesem Izby Rzemieśniczej, w latach 1945–1960, był Józef Łukiewski, mistrz szklarski.

⁴¹ Właściwie: Kuratorium Okręgu Szkolnego Olsztyńskiego.

Plano[wa]ny rozwój opieki społecznej

Dla pełnego wykonania ustawy o opiece społecznej⁴², potrzebne jest zorganizowanie na terenie m. Olsztyna następujących zakładów:

- a) opieka nad dorosłymi – należałoby zorganizować warsztaty pracy, obliczone na około 200 kobiet. Kobiety niewykwalifikowane, matki mające na wyłącznym utrzymaniu nieletnie dzieci, nie mogą znaleźć zatrudnienia^s w Olsztynie ponieważ nie ma większych zakładów pracy;
- b) zorganizowanie dużego zakładu krawieckiego, który wykonywałby zamówienia dla państwa lub instytucji. Poprawiłoby to zasadniczo położenie tych kobiet;
- c) dom opieki nad dorosłymi;
- d) w zakresie opieki nad matką i dzieckiem należy zorganizować dom matki i dziecka oraz jeszcze dwa żłobki dzielnicowe.

Co do realizacji warsztatu pracy dla kobiet, brak jest zarówno kredytu, jak i pomieszczeń.

Liczba korzystających z opieki społecznej

W chwili obecnej zarejestrowanych jest w referacie opieki nad dorosłymi 295 rodzin, [liczących] 686 osób.

Referat opieki nad matką i dzieckiem do lat trzech – 55 matek, 175 osób^t.

W liczbie tych podopiecznych przeważają samotne kobiety, mające na swym utrzymaniu nieletnie dzieci, które nie mogą znaleźć zatrudnienia z powodu braku zakładów pracy. Nie są one zarejestrowane jako bezrobotne, gdyż mając nieletnie dzieci nie mogą odejść z domu^u. Organizując dla nich warsztaty pracy, należałoby zorganizować jednocześnie środki opieki nad dziećmi.

XV. Oświata i kultura

Na terenie m. Olsztyna istnieje 5 szkół powszechnych. Uczęszcza do nich 4054 dzieci. Nauczycieli w nich jest 106.

Budynki tych szkół znajdują się w stanie zadowolającym.

Sprzęt szkolny, poniemiecki, mocno podniszczony i wymaga remontu, względnie zamiany na nowy. Ilość tego sprzętu jest niedostateczna. Brak jest w dużej mierze pomocy naukowych, jak: podręczników, map, obrazów, urządzeń doświadczalnych oraz warsztatów pracy.

⁴² Chodzi tu o ustawę z 16 VIII 1923 r. o opiece społecznej (DzU, 1923, nr 92, poz. 726), która obowiązywała również w powojennej Polsce. Stan ten usankcjonował dekret z 22 X 1947 r. w sprawie mocy obowiązującej niektórych przepisów ustawodawstwa z zakresu opieki społecznej – por. DzU, 1947, nr 65, poz. 389. Uchylony 29 XI 1990 r.

^s W tekście: „pracy”.

^t Tzn., że opieką było objętych 120 dzieci.

^u Tak w tekście.

Szkolnictwo średnie, wyższe, samorządowe i zawodowe

Szkoły średnie ogólnokształcące

- 1) Państwowe Gimnazjum i Liceum Męskie Ogólnokształcące⁴³, ul. Mickiewicza 6. Liczba uczniów – 364. Liczba nauczycieli – 25. Brak pomocy naukowych: map, obrazów, gabinetów przyrodniczych i fizycznych;
- 2) Państwowe Gimnazjum i Liceum Żeńskie Ogólnokształcące⁴⁴, ul. Wyzwolenia 12. Liczba uczniów – 420. Liczba nauczycieli – 29;
- 3) Państwowe Gimnazjum i Liceum Koedukacyjne Ogólnokształcące dla opóźnionych^w, ul. Mickiewicza 6. Liczba uczniów – 340. Liczba nauczycieli – 22. Szkoła korzysta z budynku Państwowego Gimnazjum i Liceum Męskiego Ogólnokształcącego oraz ze wszystkich urządzeń szkolnych. Nauczyciele z Państwowego Gimnazjum i Liceum Męskiego Ogólnokształcącego.

Średnie szkoły zawodowe

- 1) Państwowe Gimnazjum i Liceum Komunikacyjne⁴⁵, aleja Wojska Polskiego 17. Liczba uczniów – 438. Liczba nauczycieli – 45. Przy szkole [są] warsztaty: mechaniczny, elektryczny, stolarski i laboratoria. Pomieszczenia w odbudowie;
- 2) Szkoła Handlowa Stopnia Gimnazjalnego i Licealnego⁴⁶, ul. Pieniężnego 3. Liczba uczniów – 319. Liczba nauczycieli – 19. Szkoła handlowa ma tymczasowe pomieszczenie w budynku szkoły ćwiczeń. Budynek własny przy ul. Jagiellońskiej⁴⁷ w odbudowie. Nauka odbywa się wieczorem;
- 3) Gimnazjum Krawieckie z klasami dla dorosłych i wydział gospodarstwa domowego. Liczba uczniów – 162. Liczba nauczycieli – 19. Szkoła mieści się w lokalu Gimnazjum i Liceum Żeńskiego przy ul. Wyzwolenia [12]. Nauka odbywa się wieczorem. Szkoła zabiega o własny lokal. Posiada warsztaty krawieckie, dziewiarskie i gospodarstwa domowego;
- 4) Publiczna Średnia Szkoła Zawodowa. Liczba uczniów – 353. Liczba nauczycieli – 15. Szkoła mieści się w gmachu Państwowego Liceum Komunikacyjnego, al. Wojska Polskiego 17. Nauka odbywa się wieczorem. Budynek własny w odbudowie. Brak warsztatów pracy;

⁴³ Obecnie I Liceum Ogólnokształcące im. A. Mickiewicza w Olsztynie.

⁴⁴ Obecnie II Liceum Ogólnokształcące im. K.I. Gałczyńskiego z oddziałami dwujęzycznymi, przy ul. K. i R. Małków 3 w Olsztynie.

^w *Tak w tekście. Była to szkoła wieczorowa.*

⁴⁵ Obecnie Zespół Szkół Samochodowych im. ppor. A. M. Bocheńskiego w Olsztynie.

⁴⁶ W 1947 roku była to Państwowa Koedukacyjna Szkoła Handlowa stopnia gimnazjalnego i licealnego w Olsztynie. Kontynuatorkami tradycji pierwszej średniej szkoły handlowej na Warmii i Mazurach po II wojnie światowej są obecnie dwie placówki: Zespół Szkół Ekonomiczno-Handlowych im. Polaków spod Znak Rodła w Olsztynie przy ul. Paderewskiego 10/12 oraz Zespół Szkół Ekonomicznych im. M. Kopernika w Olsztynie przy ul. Bałtyckiej 37.

⁴⁷ W 1949 r. szkoła przeniosła się tymczasowo do budynku w dawnych koszarach przy ul. Jagiellońskiej 60. Stałą siedzibą placówki, w latach 1956–1972, był budynek przy ul. Jagiellońskiej 75.

- 5) Państwowe Gimnazjum i [Liceum] Pedagogiczne, ul. Pieniężnego 3. Liczba uczniów – 239. Liczba nauczycieli – 11;
- 6) Państwowe Gimnazjum i Liceum Ogrodnicze, ul. Okrzei 3. Liczba uczniów – 71. Liczba nauczycieli – 11. Szkoła posiada gospodarstwo rolne (20 ha ziemi przy ul. Kościuszki), ciepłarnię, której nie można całkowicie uruchomić [z powodu] braku kredytów na urządzenie wewnętrzne i opał. W szkole nie ma biblioteki;
- 7) Państwowe Gimnazjum i Liceum dla Dorosłych⁴⁸. Liczba uczniów – 878. Liczba nauczycieli – 36. Szkoła mieści się w budynku Szkoły Powszechnej nr 3⁴⁹. Nauka [odbywa się] wieczorem. Zabiega o lokal własny;
- 8) Szkoła Pracy Społecznej TUR⁵⁰. Liczba uczniów – 88. Liczba nauczycieli – 7. Szkoła mieści się w budynku Szkoły Powszechnej nr 2⁵¹.

Szkoły wyższe

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu – Studium Prawno-Administracyjne⁵². Liczba uczniów^x – 338. Liczba nauczycieli – 16. Budynek miejski. Uniwersytet⁵³ mieści się w Starym Ratuszu (Stary Rynek)⁵³.

Szkoły i kursy doszkalfające

W [Publicznej] Szkole [Powszechnej] nr 1⁵⁴ prowadzone są kursy dla dorosłych w zakresie 7 klasy szkoły powszechnej. Uczących się jest 395. Nauczycieli – 12. Nauka odbywa się wieczorem.

⁴⁸ Od 1970 r. Liceum Ogólnokształcące dla Dorosłych, wchodzące w skład obecnego Zespołu Szkół Ogólnokształcących nr 1 w Olsztynie przy ul. K. i R. Małków 3.

⁴⁹ Siedzibą Publicznej Szkoły Powszechnej nr 3 w Olsztynie był wówczas budynek przy ul. Kościuszki 68.

⁵⁰ TUR – Towarzystwo Uniwersytetu Robotniczego. Organizacja oświatowo-kulturalna związana ideowo z ruchem socjalistycznym, istniejąca w latach 1923–1948. 10 XII 1948 r. TUR połączone zostało z Towarzystwem Uniwersytetów Ludowych, tworząc Towarzystwo Uniwersytetów Robotniczych i Ludowych.

⁵¹ Siedzibą Publicznej Szkoły Powszechnej nr 2 w Olsztynie od września 1945 r. był budynek przy ul. Kościuszki 70.

⁵² Uroczysta inauguracja roku akademickiego w Wyższej Szkole Prawno-Ekonomicznej w Olsztynie odbyła się 19 X 1945 r. Rektorem uczelni został prof. Tadeusz Hilarowicz. Placówka, pod nową nazwą, Studium Prawno-Administracyjne, została przekształcona w filię Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu decyzją ministerstwa oświaty z 5 X 1946 r. Studium rozpoczęło oficjalną działalność 26 X 1946 r. Filia została zlikwidowana w 1950 r.

^x *Tak w tekście. Powinno być: „słuchaczy”.*

^y *Tak w tekście. Powinno być: „Studium Prawno-Administracyjne”.*

⁵³ Stary Ratusz – wzniesiony ok. 1500 r., najstarsza siedziba władz miejskich i sądowniczych Olsztyna. Spalony w pożarze w 1620 r. Odbudowany w 1624 r. W połowie XVIII w. obiekt został poddany generalnemu remontowi. W 1945 r. ponownie spalony. Prace rekonstrukcyjne budynku były prowadzone w latach 1946–1949. W 2003 roku ratusz przeszedł ostatni, jak dotychczas, generalny remont. Obecnie siedziba, m.in. Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej im. E. Sukertowej- Biedrawiny w Olsztynie przy ul. Stare Miasto 33.

⁵⁴ Siedziba Publicznej Szkoły Powszechnej nr 1 w Olsztynie mieściła się wówczas w budynku przy ul. Moniuszki 10.

W szkole nr 4⁵⁵ prowadzone są kursy repolonizacyjne. Uczęszcza 270 uczniów, wykłada 5 nauczycieli. Nauka odbywa się wieczorem.

Przy szkole nr 4 Instytut Oświaty⁵⁶ organizuje kursy metalowców. Na razie jest 42 kandydatów na te kursy.

Kursy dla nauczycieli

Przy Liceum Pedagogicznym odbywają się kursy dla nauczycieli w okresie ferii letnich sześciotygodniowych. W okresie świąt Bożego Narodzenia i [świąt] Wielkiej Nocy – dwutygodniowe.

Na terenie m. Olsztyna jest: Biblioteka Miejska⁵⁷ – 4200 tomów, Biblioteka Pedagogiczna⁵⁸ – 1010 tomów i trzy wypożyczalnie książek – 5800 [tomów].

Księgozbiór – 2000 tomów profesora Śliwińskiego⁵⁹.

[Teatry]

Teatr stały zawodowy im. S. Jaracza⁶⁰

Teatr kukielkowy TUR

Towarzystwo Teatru i Muzyki Ludowej⁶¹ przy Kuratorium Okręgu Szkolnego.

Zespoły teatralne

Przy [Publicznej] Szkole Powszechnej dla Dorosłych⁶², świetlicy międzysz-

⁵⁵ Siedziba Publicznej Szkoły Powszechnej nr 4 w Olsztynie mieściła się wówczas w budynku przy ul. Pieniężnego 3.

⁵⁶ Prawdopodobnie chodzi tu o Instytut Rzemieślniczy w Olsztynie, utworzony 23 V 1946 r. podczas zjazdu starszych cechów Okręgu Mazurskiego. Dyrektorem Instytutu był dr Stefan Kubica. Siedziba placówki mieściła się początkowo w lokalu Izby Rzemieślniczej w Olsztynie przy ul. Mazurskiej 1, a od 1948 r. we własnym budynku przy ul. Mickiewicza 5.

⁵⁷ Miejska Biblioteka Publiczna w Olsztynie została otwarta 5 VI 1946 r. Jej pierwszą kierowniczką była Wanda Dąbrowska. Od marca 1947 r. Miejska Biblioteka Publiczna miała swoją siedzibę w budynku przy ul. Pieniężnego 15.

⁵⁸ Właściwie: Centralna Biblioteka Pedagogiczna w Olsztynie, powołana w styczniu 1946 r. przez Kuratorium Okręgu Szkolnego Olsztyńskiego. Jej siedziba mieściła się w budynku przy ul. Pieniężnego 3. Pierwszym kierownikiem był Otton Lipkowski.

⁵⁹ Chodzi tu o prywatny księgozbiór naukowy prof. Artura Śliwińskiego (1877–1953), znanego historyka, a także m.in. premiera rządu polskiego (w 1922 r.) i senatora RP (1935–1939), przekazany Miejskiej Bibliotece Publicznej w Olsztynie przez ministerstwo oświaty we wrześniu 1946 r.

⁶⁰ Teatr w Olsztynie zainicjował swą powojenną działalność 18 XI 1945 r. premierą sztuki Gabrieli Zapolskiej pt. „Moralność pani Dulskiej”. Uchwałą Rady Miejskiej z 16 VI 1946 r. placówka otrzymała oficjalną nazwę „Miejski Teatr im. S. Jaracza w Olsztynie”. Teatr został upaństwowiony na mocy zarządzenia ministra kultury i sztuki z 19 IV 1949 r. o utworzeniu państwowego przedsiębiorstwa pod nazwą: „Państwowy Teatr im. S. Jaracza w Olsztynie” – zob. Monitor Polski, 1949, nr 45, poz. 616.

⁶¹ Oddział Wojewódzki Towarzystwa Teatru i Muzyki Ludowej RP w Olsztynie został utworzony 19 III 1946 r. Pierwszym przewodniczącym Tymczasowego Zarządu TTiML został dr Władysław Gębik. W kwietniu 1946 r. wybrano Zarząd Wojewódzki TTiML w Olsztynie z dr. W. Gębikiem jako przewodniczącym. Przy ZW TTiML działał teatr kukielkowy prowadzony przez Irenę Stankiewicz. W marcu 1948 r. TTiML zostało włączone do Towarzystwa Uniwersytetów Ludowych RP.

⁶² Państwa Szkoła Powszechna dla Dorosłych w Olsztynie (wieczorowa) mieściła się wówczas w budynku Publicznej Szkoły Powszechnej nr 1 przy ul. Moniuszki 10.

kolnej [MKOS], Związku Walki Młodych⁶³, Związku Harcerstwa Polskiego⁶⁴, Drukarni Państwowej⁶⁵.

Muzyka

Na terenie m. Olsztyna istnieje jedna szkoła muzyczna⁶⁶. Uczęszcza do niej 270 uczniów. Nauczycieli – 15.

Zespoły muzyczne są przy [Zarządzie Wojewódzkim] Związku Zawodowego Kolejarzy i Związku Harcerstwa Polskiego.

Zespoły śpiewacze

Chór katedralny⁶⁷, chór kościoła Serca Jezusowego, chór ZW ZZK, chór ZWM, przy kursach repolonizacyjnych, przy Szkole Muzycznej.

Plastyka i wystawy

W roku bieżącym² na terenie m. Olsztyna zostały zorganizowane następujące wystawy dzieł sztuki plastycznej przez Związek Artystów Plastyków Oddział w Olsztynie⁶⁸:

- 1) wystawa obrazów [członków] Związku Zawodowego Polskich Artystów Plastyków w Olsztynie, w miesiącu czerwcu 1946 r.⁶⁹;
- 2) wystawa dzieł sztuki plastycznej [członków] Związku Zawodowego Polskich

⁶³ Związek Walki Młodych – młodzieżowa organizacja ideowo związana z ruchem komunistycznym, przybudówka PPR (1943–1948). Zarząd Wojewódzki ZWM w Olsztynie ukonstytuował się 25 VI 1945 r. Pierwszym przewodniczącym ZW ZWM był Kazimierz Błaszczyński, którego w sierpniu 1945 r. zastąpił Zdzisław Fibich.

⁶⁴ Komendę Chorągwi Harcerek ZHP w Olsztynie powołano we wrześniu 1945 r. Pierwszą komendantką została harcmistrz Maria Osipow. Komendę Chorągwi Harcerzy ZHP w Olsztynie utworzono 10 X 1945 r. Pierwszym komendantem został harcmistrz dr Konrad Zembrzusi. Siedzibą obu chorągwi był budynek nazwany „Stanicą Harcerską” przy ul. Bałtyckiej 5. Oba hufce zostały połączone w, powołanej 28 II 1949 r., Warmińsko-Mazurskiej Chorągwi ZHP.

⁶⁵ Drukarnia Państwowa w Olsztynie została uruchomiona 15 XI 1945 r. Jej pierwszą siedzibą był budynek przy ul. 22 lipca 7 (obecnie ul. 11 Listopada).

⁶⁶ Pierwsza Szkoła Muzyczna w powojennym Olsztynie zainaugurowała działalność 4 IX 1945 r. Została ona otwarta staraniem Towarzystwa Muzycznego, a jej kierownikiem był Mirosław Dąbrowski. Siedziba szkoły mieściła się w budynku przy ul. Nowowiejskiego 10. 1 I 1948 r. Szkoła Muzyczna została przejęta pod zarząd Wojewódzkiego Związku Samorządowego. Upaństwowiona 1 I 1950 r. pod nazwą Państwowej Średniej Szkoły Muzycznej i Państwowej Szkoły Muzycznej w Olsztynie. Obecnie jest to Państwowa Szkoła Muzyczna I i II stopnia im. F. Chopina w Olsztynie. Siedziba szkoły znajduje się przy ul. T. Kościuszki 39.

⁶⁷ Bazylika konkatedralna św. Jakuba Apostoła w Olsztynie. Siedziba parafii archikatedralnej pod wezwaniem św. Jakuba Apostoła w Olsztynie znajduje się obecnie przy ul. Staszica 11.

² *Tak w tekście.*

⁶⁸ Delegatura Związku Polskich Artystów Plastyków w Olsztynie zainaugurowała działalność w październiku 1946 r. Pierwszym przewodniczącym zarządu wybrano Hieronima Skurpskiego (1914–2006), założyciela, kustosa i pierwszego dyrektora Muzeum Mazurskiego na Zamku w Olsztynie (1945–1964). Delegatura podlegała zarządowi Okręgu Pomorskiego ZPAP z siedzibą w Bydgoszczy. Oddział ZPAP w Olsztynie został utworzony w marcu 1955 r.

⁶⁹ Wystawę zorganizowano 9 VI 1946 r. w teatrze olsztyńskim.

Artystów Plastyków Okręgu Pomorskiego (malarstwo, rzeźby, grafika, rysunek) w okresie od 15 grudnia 1946 do 11 lutego 1947 r.⁷⁰;

- 3) wystawa obrazów [członków] Związku Polskich Artystów Plastyków Okręgu Gdańskiego w miesiącach sierpniu i wrześniu 1947 r.⁷¹;
- 4) wystawa malarstwa, rzeźb, grafiki [i] rysunku [członków] Związku Zawodowego Polskich Artystów Plastyków w Olsztynie z listopada i grudnia 1947 r.⁷²;
- 5) wystawa druków mazurskich – urządził w 1946 r. Instytut Mazurski⁷³;
- 6) wystawa łowiecka zorganizowana przez Dyрекcję Okręgową Lasów Państwowych w dniach od 4 do 8 listopada 1947 r.

Muzeum Okręgu Mazurskiego mieści na zamku olsztyńskim pod opieką wojewódzkiego wydziału kultury i sztuki⁷⁴.

Radiofonizacja

Osiedli i szkół zradiofonizowanych na terenie m. Olsztyna nie ma⁷⁵.

Muzea i zabytki na terenie miasta:

- 1) zamek założony w XIV w., w stylu gotyckim, z resztkami murów obronnych. W zamku mieszkał przez jakiś czas astronom Mikołaj Kopernik⁷⁶. Zamek znajduje się w dobrym stanie pod opieką wojewódzkiego wydziału kultury i sztuki;
- 2) Katedra św. Jakuba⁷⁷ – powstanie datuje się od połowy XIV do połowy XV w. W dobrym stanie;
- 3) Kaplica Jerozolimska⁷⁸ – wybudowana w XVI w. i przebudowana w XVIII w.

⁷⁰ Wystawa była prezentowana na zamku olsztyńskim.

⁷¹ Wystawa była prezentowana na zamku olsztyńskim.

⁷² Wystawa była prezentowana na zamku olsztyńskim.

⁷³ Błąd w tekście. Wystawa Instytutu Mazurskiego polskich druków z terenu Warmii i Mazur od XVI do XX w. została otwarta 12 I 1947 r. Instytut Mazurski – konspiracyjny instytut naukowy utworzony przez grupę działaczy mazurskich w Radości pod Warszawą w 1943 r. Po II wojnie światowej reaktywowany 17 VII 1945 r. podczas zebrania na zamku olsztyńskim. Pierwszym prezesem Instytutu Mazurskiego został wybrany Karol Małek. Siedziba Instytutu Mazurskiego mieściła się w budynku przy ul. Kętrzyńskiego 4. 1 VIII 1948 r. Instytut Mazurski został przekształcony w Stację Naukową Instytutu Zachodniego w Poznaniu. Obecnie kontynuatorem dokonał Instytutu Mazurskiego jest, działający od 26 III 1963 r., Ośrodek Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego w Olsztynie przy ul. Partyzantów 87.

⁷⁴ Właściwie: Wydział kultury i sztuki Urzędu Wojewódzkiego w Olsztynie. Organizatorem i kustoszem Muzeum Mazurskiego na zamku w Olsztynie był w maju 1945 r. Hieronim Skurpski. Muzeum zostało upaństwowione 1 I 1950 r. pod nową nazwą „Państwowe Muzeum Mazurskie w Olsztynie”. 1 I 1976 r. placówka otrzymała nazwę „Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie”.

⁷⁵ Ekspozytura Programowa Polskiego Radia w Olsztynie rozpoczęła działalność 2 X 1952 r., nadając pierwszą 15-minutową audycję w sieci kablowej. Kierownikiem ekspozytury był Feliks Kostyra. Pierwsza siedziba placówki mieściła się w budynku przy ul. Kajki 8. Delegatura została przekształcona w Rozgłośnię Polskiego Radia w Olsztynie 1 I 1958 r.

⁷⁶ Mikołaj Kopernik (1473–1543) będąc, m.in. administratorem dóbr kapituły warmińskiej w komornictwie olsztyńskim, przebywał na zamku w Olsztynie, z krótką przerwą, w latach 1516–1521.

⁷⁷ Kościół został zbudowany w II poł. XIV w. W 1596 r. wzniesiono w miejsce częściowo drewnianej, nową wieżę. Przebudowany w 1721 r. Generalny remont świątyni przeprowadzono w latach 1866–1868.

⁷⁸ Właściwie: Kaplica pod wezwaniem św. Krzyża, zwana także Jerozolimską, przy ul. Grunwaldzkiej

- pozostałości po szpitalu trędowatych. Znajduje się w niej rzeźba Ukrzyżowanego Chrystusa z XVI w.;
- 4) Wysoka Brama⁷⁹ – wybudowana w XIV w. Obecnie przeznaczona na siedzibę Towarzystwa Krajoznawczego⁸⁰;
 - 5) Stary Ratusz w odbudowie – część budynku została odbudowana na siedzibę Uniwersytetu M. Kopernika w Toruniu – Studium Prawno-Administracyjnego.
- Wszystkimi zabytkami miasta opiekuje się wojewódzki wydział kultury i sztuki i Zarząd Miejski.

XVI. Stowarzyszenia i związki

Na terenie m. Olsztyna istnieją następujące stowarzyszenia i związki:

[Związki zawodowe]

- 1) Związek Zawodowy Pracowników Przemysłu Poligraficznego [i Pokrewnych Zawodów] – [rodzaj] zawodowy, liczba członków – 142;
- 2) Związek Zawodowy Transportowców – zawodowy, liczba członków – 1220;
- 3) Związek Zawodowych Pracowników Sądowych i Prokuratorskich – zawodowy, liczba członków – 176;
- 4) Związek Zawodowy Pracowników Państwowych – zawodowy, liczba członków – 1730;
- 5) Związek Zawodowy Pracowników Przemysłu Gastronomicznego [i Hotelowego] – zawodowy, liczba członków – 4;
- 6) Związek Zawodowy Pracowników Skarbowych – zawodowy, liczba członków – 243;
- 7) Związek Zawodowy Pracowników Instytucji Ubezpieczeń Społecznych – zawodowy, liczba członków – 219;
- 8) Związek Zawodowy Pracowników Kolejowych⁸¹ – zawodowy, liczba członków – 3737;
- 9) Związek Zawodowy Muzyków [RP] – zawodowy, liczba członków – 47;
- 10) Związek Zawodowy Metalowców – zawodowy, liczba członków – 397;

26. Wzniesiona w poł. XVI w. przy nieistniejącym już szpitalu św. Jerzego dla zakaźnie chorych. Przebudowana w 1609 i odrestaurowana w 1775 r. W Kaplicy znajduje się krucyfiks z postacią Jezusa Chrystusa naturalnej wielkości i dwa krzyże z wiszącymi na nich łątrami (datowany na pocz. XVI w.).

⁷⁹ Właściwie: Brama Górna – wzniesiona w XIV w., jedyna ocalała z trzech bram wzniesionych w murach obronnych miasta. Wyremontowana w 1788 roku. Zaadaptowana na więzienie w 1858 r. Od 1898 r. siedziba komisariatu policji. Odrestaurowana w 2003 r.

⁸⁰ Właściwie: Polskie Towarzystwo Krajoznawcze – Oddział w Olsztynie zainaugurował działalność 20 V 1946 r. Jego pierwszym prezesem był Jan Bohucki. PTK objęło administrację Górnej (Wysokiej) Bramy 14 VII 1948 r., organizując przy tym schronisko przeznaczone dla 100 osób.

⁸¹ Właściwie: Związek Zawodowy Kolejarzy.

- 11) Związek Zawodowy Pracowników Polskiego Radia – zawodowy, liczba członków – 56;
- 12) Związek Zawodowy Robotników i Pracowników Przemysłu Spożywczego – zawodowy, liczba członków – 320;
- 13) Związek Zawodowy Robotników i Pracowników Przemysłu [Ceramicznego], Budowlanego [i Pokrewnych Zawodów] – zawodowy, liczba członków – 1278;
- 14) Związek Zawodowy Pracowników Handlowych i Biurowych – zawodowy, liczba członków – 218;
- 15) Związek Zawodowy Artystów i Pracowników Teatrów i Widowisk – zawodowy, liczba członków – 34;
- 16) Związek Zawodowy Pracowników Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego – zawodowy, liczba członków – 1166;
- 17) Związek Zawodowy Pracowników Poczty i [Tele]komunikacji – zawodowy, liczba członków – 804;
- 18) Związek Zawodowy Pracowników Samorządu Terytorialnego i Użyteczności [Publicznej] – zawodowy, liczba członków – 750;
- 19) Związek Zawodowy Pracowników Filmowych⁸² – zawodowy, liczba członków – 250;
- 20) Związek Zawodowy Pracowników Spółdzielczych – zawodowy, liczba członków – 911;
- 21) Związek Zawodowy Pracowników Cywilnych Administracji Wojskowej – zawodowy, liczba członków – 322;
- 22) Związek Zawodowy Nauczycielstwa Polskiego – zawodowy, liczba członków –^{a-a};
- 23) Związek Zawodowy Samopomocy Chłopskiej (Koło Miejskie) – zawodowo-gospodarczy, liczba członków – 221;

[Stowarzyszenia i towarzystwa]

- 1) Polski Związek Zachodni – społeczno-polityczne, liczba członków – 410;
- 2) Polski Związek Zachodni (Koło przy PKP) – społeczno-polityczne, liczba członków – 163;
- 3) Polski Związek Zachodni (Koło przy Izbie Skarbowej) – społeczno-polityczne, liczba członków – 92;
- 4) Związek Inwalidów Wojennych [RP] (Koło Powiatowe) – 382;
- 5) Pomorski Związek [Kół] Śpiewaczy[ch] – kulturalno-oświatowe, liczba członków^{b-b};

⁸² Właściwie: Związek Zawodowy Pracowników Filmu Polskiego.

^{a-a} Brak liczby członków.

^{b-b} Liczba niewyraźnie zapisana.

- 6) Olsztyński Związek Hodowców Bydła – gospodarcze, liczba członków – 255;
- 7) Olsztyński Związek Hodowców Koni – gospodarcze, liczba członków – 246;
- 8) Związek Młodzieży Wiejskiej RP „Wici” – ideowo-wychowawcze, liczba członków – 37;
- 9) Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Żeńskiej – ideowo-wychowawcze, liczba członków – 30;
- 10) Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej – ideowo-wychowawcze, liczba członków – 21;
- 11) Polski Związek Byłych Więźniów [Ideowo] – Politycznych [z czasów wojny 1939–1945] – społeczno-charytatywne^{c-c}, liczba członków – 550;
- 12) Towarzystwo Wyższej Szkoły Prawno-Ekonomicznej – naukowe, liczba członków – 75;
- 13) Naukowy Instytut Rzemieślniczy – naukowo-rzemieślnicze, liczba członków – 36;
- 14) Towarzystwo Ogrodów i Osiedli Działkowych – gospodarcze, liczba członków – 1500;
- 15) Towarzystwo Muzyczne – kulturalne, liczba członków – 38;
- 16) Towarzystwo Przyjaciół Państwowego Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcącego Żeńskiego – społeczno-wychowawcze, liczba członków – 320;
- 17) Mazurskie Towarzystwo Rybackie – gospodarcze, liczba członków – 295;
- 18) Towarzystwo Teatru i Muzyki Ludowej – kulturalno-oświatowe, liczba członków – 210;
- 19) Polskie Towarzystwo Krajoznawcze – naukowe, liczba członków – 36;
- 20) Towarzystwo Przyjaźni Polsko-Radzieckiej – społeczno-państwowe^{d-d}, liczba członków – 58;
- 21) Jacht Klub Polski – sportowe, liczba członków – 97;
- 22) Olsztyński Klub Motocyklowy – sportowe, liczba członków – 49;
- 23) Aeroklub Olsztyński – sportowe, liczba członków – 180;
- 24) Robotniczy Klub Sportowy „Drukarz” – sportowe, liczba członków – 27;
- 25) Klub Sportowy „Zryw” – sportowe, liczba członków – 145;
- 26) Sportowy Klub Spółdzielczy „Społem” – sportowe, liczba członków – 543;
- 27) Koło^{e-e} Łowieckie „Ryś” – sportowe, liczba członków – 18;
- 28) Koło Łowieckie „Głuszc” – sportowe, liczba członków – 68;
- 29) Koło Łowieckie „Jeleń” – sportowe, liczba członków – 18;
- 30) Koło Łowieckie 15 Dywizji Piechoty WP – sportowe, liczba członków – 27;
- 31) Koło Łowieckie Pracowników Okręgowej Dyrekcji Lasów Państwowych – sportowe, liczba członków – 24;

^{c-c} Tak w tekście.

^{d-d} Tak w tekście.

^{e-e} W tekście: „Kółko”.

- 32) Mazurskie Koło Myśliwskie – sportowe, liczba członków – 20;
- 33) Zrzeszenie Prawników Demokratów –społeczno-naukowe, liczba członków – 53;
- 34) Zrzeszenie Kupców –handlowo-gospodarcze, liczba członków – 290;
- 35) Polski Czerwony Krzyż –społeczno-charytatywne, liczba członków –572 czynnych, 10 900 zarejestrowanych;
- 36) Liga Morska – społeczno – wyszkoleniowe^{f-f}, liczba członków – 2870;
- 37) Społeczno-Obywatelska Liga Kobiet – społeczne, liczba członków – 813;
- 38) Koło Łowieckie „Wrzos” – sportowe, liczba członków – 15;
- 39) Koło Łowieckie „Żubr” – sportowe, liczba członków – 15.

XVII. Sprawy wyznaniowe

Na terenie m. Olsztyna najliczniejszym wyznaniem jest [wyznanie] rzymskokatolickie. Posiada 43 200 wiernych, kurię biskupią, 13 księży, 5 kościołów, 2 kaplice (przy kurii biskupiej i Szpitalu Mariackim) oraz 55 ha ziemi.

Zakon męski:

„Ojcowie Bernardyny” [!]⁸³ – 4 księży i 1 brat zakonny.

Zakony żeńskie:

Siostry misjonarki⁸⁴ – 11 osób, [siostry] katarzynki⁸⁵ – 2 osoby i [siostry] elżbietanki⁸⁶ –2 osoby.

Wyznanie ewangelickie – 492 osoby, 1 duchowny, 1 kościół.

Wyznanie prawosławne – 152 osoby.

Wyznanie mojżeszowe – 68 osób.

Wyznawcy Kościoła Chrystusowego wyznania ewangelickiego – 285 osób, 3 duchownych, 1 kaplica⁸⁷.

^{f-f} Tak w tekście.

⁸³ Bernardyni – właścowie: Zakon Braci Mniejszych założony przez św. Franciszka z Asyżu w XIII w. (zwany też franciszkańskim). W XVI-XIX w. można wyróżnić w nim dwa główne nurty wspólnoty. Pierwszy to tzw. franciszkanie obserwanci, zwani też potocznie bernardynami, działający na ziemiach polskich od XV w. Nazwa pochodzi od wezwania pierwszego klasztoru św. Bernarda ze Sieny w Krakowie. Obecnie bernardyni są skupieni w Prowincji Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny Zakonu Braci Mniejszych w Polsce. Drugi to, tzw. franciszkanie konceptualni, obecni na ziemiach polskich od XIII w. Często oba nurty uważano niesłusznie za odrębne zakony. Franciszkanie przybyli do Olsztyna ze śląskiej prowincji św. Jadwigi w 1919 r. Kościół franciszkański został zbudowany w 1927 r., a budynek klasztorny w 1932 r. W marcu 1945 r. w budynku klasztornym usytuowano szpital kolejowy. Parafia rzymskokatolicka pod wezwaniem Chrystusa Króla przy klasztorze franciszkanów w Olsztynie, przy ul. Wypiańskiego 4, została erygowana w 1978 r.

⁸⁴ Właścowie: Zgromadzenie Sióstr Misjonek Świętej Rodziny.

⁸⁵ Właścowie: Zgromadzenie Sióstr św. Katarzyny Dziewicy i Męczennicy.

⁸⁶ Właścowie: Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety.

⁸⁷ Chodzi tu o Zbór Kościoła Chrystusowego w Olsztynie, który rozpoczął działalność w czerwcu 1945 r. Kaplica Kościoła Chrystusowego znajduje się przy ul. Warmińskiej 23.

XVIII. Komunikacja

Miasto Olsztyn posiada, we wszystkich kierunkach, komunikację kolejową i autobusową. Stan dróg na terenie miasta – zadowalający. Na drogach miejskich są 22 mosty. Wszystkie w stanie dobrym.

Przedsiębiorstw wytwórczości materiałów drogowych na terenie miasta nie ma. Hydrologii i meteorologii na terenie miasta nie ma⁸⁸.

XIX. Turystyka

Na terenie miasta rozpowszechniany jest najbardziej „Przewodnik po Olsztynie”⁸⁹, który zawiera wiele zdjęć i ciekawych opisów zabytków olsztyńskich. Olsztyn ma możliwości rozwoju turystyki, ale najbardziej stoi na przeszkodzie brak hoteli.

XX. Bezpieczeństwo – straże pożarne

W m. Olsztynie są następujące straże pożarne:

- 1) Miejska Zawodowa Straż Pożarna – licząca 63 strażaków [i] zaopatrzona⁸⁻⁸ w Okręgowe Pogotowie Pożarnicze (wóz ciężarowy z wyposażeniem stanowisk), wóz półciężarowy z wyposażeniem stanowisk, wóz ciężarowy gospodarczy, 6 motopomp i 2 drabiny mechaniczne;
- 2) oprócz tego jest jeszcze straż pożarna w Fabryce Zapalek⁹⁰, na kolei i w każdej jednostce wojskowej.

Straż porządkowa

Przy Zarządzie Miejskim jest Miejska Straż Porządkowa w liczbie 40 osób, które pełnią służbę przy obiektach miejskich i załatwiają zleczone im czynności, jak zbieranie informacji, wywiadów itp.

Aresztu administracyjnego w Olsztynie nie ma.

⁸⁸ Chodzi tu o stacje pomiarów hydrologiczno-meteorologicznych, tworzone przez powołany w 1945 r. Państwowy Instytut Hydrologiczno-Meteorologiczny. Obecnie działa w Olsztynie Stacja Hydrologiczno-Meteorologiczna Instytutu Meteorologii i Gospodarki Wodnej przy ul. Sielskiej 34.

⁸⁹ Chodzi tu o *Przewodnik po Olsztynie*. Zestawił Władysław Muzolf, wydany przez Spółdzielnię Wydawniczą „Zagon” w Olsztynie w 1947 r.

⁸⁻⁸ Tak w tekście.

⁹⁰ Państwowa Fabryka Zapalek w Olsztynie została otwarta 18 XII 1945 r. Jej siedzibą był budynek przy al. Zwycięstwa 22 (obecnie al. Marszałka Józefa Piłsudskiego). Fabryka została postawiona w stan likwidacji 1 I 1948 r.

XXI. Administracja miasta

Zarząd Miejski w Olsztynie jest jednocześnie władzą administracyjną I instancji⁹¹. Prezydentem miasta jest Pałucki Tadeusz, wiceprezydentami Witold Zieliński⁹² i Jerzy Smoleński⁹³.

Sprawy starościńskie załatwia wydział administracyjny, który dzieli się na referaty: ogólnoadministracyjny, karny, wojskowo-osiedleńczy, przemysłowo-handlowy i aprowizacji.

Miejska Rada Narodowa składa się z 48 członków⁹⁴. Przewodniczący MRN – Kruczyński Aleksander⁹⁵, wiceprzewodniczący – Kamiński Marian⁹⁶.

⁹¹ Starostwo Grodzkie w Olsztynie, jako jednostka władzy administracyjnej I instancji, zostało powołane decyzją ppłk. J. Prawina Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski w kwietniu 1945 r. Kierowanie nim Bronisław Latosiński prezydent miasta, formalnie starosta grodzki, powierzył jednemu z wiceprezydentów Janowi Trzópkowi – por. Wstęp. Szerzej na ten temat: T. Baryła, *Dokumenty do dziejów*, ss.109–160.

⁹² Witold Władysław Zieliński (ur. 1 III 1907 r. w Oberhausen – Niemcy – zm. 29 II 1977 r. w Olsztynie), wykształcenie wyższe prawnicze, z zawodu urzędnik. Absolwent wydziału prawa Uniwersytetu Warszawskiego w 1935 r. W latach 1928–1939 był kierownikiem biura w prywatnej kancelarii adwokackiej w Warszawie. Podczas II wojny światowej mieszkał i pracował w stolicy, m.in. jako radca prawny w Miejskich Zakładach Komunikacyjnych (1941–1942) oraz prokurent w prywatnej firmie budowlanej (1942–1944). W trakcie powstania warszawskiego został wysiedlony w okolice Krakowa, gdzie przebywał do kwietnia 1945 r. W Olsztynie od maja 1945 r. Naczelnik wydziału ogólnego w Wojewódzkim Urzędzie Ziemskim (10 VI 1945–28 II 1947) i II wiceprezydent miasta Olsztyna (28 IV 1947–28 VI 1948). Radny (od 20 I 1946 r.) i członek Prezydium MRN w Olsztynie (od 27 V 1946 r.) Członek Stronnictwa Demokratycznego (od 1 V 1945 r.), członek Komitetu Wojewódzkiego SD w Olsztynie (1946–1948).

⁹³ Jerzy Michał Smoleński (ur. 29 IX 1913 r. w Rawie Mazowieckiej – zm. w 1993 r. w Warszawie), wykształcenie wyższe prawnicze, prokurator i publicysta prawny. Absolwent wydziału prawa Uniwersytetu Warszawskiego w 1935 r. W 1939 r. zdał egzamin sędziowski. Podczas II wojny światowej przebywał początkowo w Łomży (1939–1941), a następnie w Warszawie. Po upadku powstania warszawskiego wywieziony do Niemiec. Po powrocie z obozu pracy w Rostocku w maju 1945 r., był krótko podprokuratorem Sądu Okręgowego w Warszawie. Od 19 VI 1945 r. w Olsztynie. Podprokurator (czerwiec 1945–czerwiec 1946) oraz wiceprokurator (czerwiec 1946–kwiecień 1947) Sądu Okręgowego w Olsztynie. Członek prezydium Miejskiej Rady w Olsztynie (od 20 I 1946 r.). 28 IV 1947 r., uchwałą MRN w Olsztynie został powołany na stanowisko I wiceprezydenta miasta. 28 VI 1948 r. złożył rezygnację z pełnionej funkcji i powrócił do pracy w prokuraturze. Od 19 XI 1948 r. wiceprokurator, a następnie prokurator (styczeń–wrzesień 1950) Sądu Apelacyjnego w Olsztynie. Prokurator wojewódzki w Zielonej Górze (1950–1951). Wiceprokurator (1951–1960) i prokurator w Prokuraturze Generalnej (od 1960 r.) w Warszawie. Członek SD (czerwiec 1945–styczeń 1947). W styczniu 1947 r. wystąpił z SD. Członek PPR (od 1 II 1947 r.) Członek egzekutywy KM PPR w Olsztynie (od 11 V 1947 r.). Członek PZPR (od 15 XII 1948 r.) Członek Komisji Rewizyjnej KW PZPR w Olsztynie (od 13 VI 1949 r.). Radny OWRN w Olsztynie (?1948–1950).

⁹⁴ Wykaz radnych MRN w Olsztynie według stanu z 28 IV 1947 i 20 I 1948 r. – zob. *Kronika Olsztyna*, ss.78–79, 93.

⁹⁵ Aleksander Kruczyński (ur. 13 VI 1899 r. w Górach, pow. ostrołęcki), ps. „Bąk”, wykształcenie średnie, z zawodu urzędnik. W latach 1918–1939 był urzędnikiem kolejowym Dyrekcji Okręgu Kolei Państwowych w Warszawie oraz kierownikiem ekspedycji dworca kolejowego w Ostrołęce. W latach 1939–1940 w niewoli niemieckiej, zwolniony z powodu złego stanu zdrowia. Po powrocie z niewoli pracował kolejno jako robotnik leśny i referent podatkowy w zarządzie gminy Długosiodło pow. ostrołęcki (1940–1944). Od marca do lipca 1944 r. był dyżurnym ruchu Grójeckiej Kolei Dojazdowej. Od marca 1945 r. w Olsztynie, jako kierownik działu w DOKP. Radny i wiceprzewodniczący prezydium MRN w Olsztynie (od 20 I 1946 r.), wiceprezydent m. Olsztyna (od 27 V 1946 r.), przewodniczący prezydium MRN w Olsztynie (28 IV 1947–31 XII 1949). Członek OWRN w Olsztynie (od 11 VII 1947 r.). Członek PPR (od 6 VI 1945 r.), członek KW PPR w Olsztynie (od 15 IV 1946 r.). Członek PZPR (od 15 XII 1948 r.),członek egzekutywy KM PZPR w Olsztynie (od 24 XII 1948 r.)

⁹⁶ Marian Kamiński (ur. 25 III 1909 r. w Płocku), wykształcenie średnie, z zawodu urzędnik. Do wybuchu II wojny światowej pracował jako urzędnik w Zarządzie Miejskim m. st. Warszawy (1934–1939). W 1943 r. został

Przynależność partyjna członków przedstawia się następująco: PPR – 21, PPS – 15, SL – 3, SD – 7 i SP⁹⁷ – 2.

Budżet Zarządu Miejskiego wynosi 135 718 745 zł.⁹⁸

Majątek Zarządu Miejskiego:

Ziemi –^{h-h}, lasów – 2300 ha, budynków – 145, wodociągi i kanalizacja – 1, gazownia – 1, Miejskie Zakłady Komunikacyjne – 1, rzeźnia – [1].

Prezydent m. Olsztyna

T. Pałucki

Pieczęć i podpis

Robert Syrwid, *Beschreibung der Stadt Olsztyn vom 3. Dezember 1947. Eine Quelle für die Untersuchung der wirtschaftlichen und sozialen Bedingungen für das Funktionieren städtischer Zentren in Ermland und Masuren nach dem Ende des Zweiten Weltkriegs*

Zusammenfassung

Der vorgelegte Text enthält eine Beschreibung von Olsztyn vom Dezember 1947 – die umfangreichsten in den ersten Jahren der Nachkriegszeit entwickelten und erhaltenen statistischen Studien, die der Stadt gewidmet sind. Das Dokument wird in den Ressourcen des Staatsarchivs in Olsztyn aufbewahrt. Es wurde vom Stadtrat für die Planung der Inspektion des Woiwodschaftsamtes auf dem Gebiet der Kontrolle einzelner Verwaltungseinheiten auf Kreis-Ebene erstellt und ist gleichzeitig Vergleichsmaterial in der Studienarbeit des Ministeriums für Wiederaufgenommene Gebiete. Das gesammelte Material enthält Daten zu verschiedenen Sektoren des wirtschaftlichen und sozialen Lebens der Hauptstadt der damaligen Provinz Olsztyn (allgemeiner Standort, Region, Bevölkerung, Geschlecht, Nationalität, Alter, Religion, Beschäftigung, Kriegsschäden und Wiederaufbau, Zustand der Industrie und Handel, Landwirtschaft, Gesundheits- und Sozialhilfe, Bildung, Kultur und Kunst, religiöse Fragen, Kommunikation, Hydrologie und Meteorologie, öffentliche Sicherheit, Verwaltung und ihre Strukturen usw.). Aus der Sicht des zeitgenössischen Empfängers sollte die Analyse und Verifizierung der in der Beschreibung enthaltenen Informationen – die den aktuellen Zustand der Stadt und die Lebensbedingungen der Einwohner seit sieben Jahrzehnten darstellen – als nützliche Quelle für die weitere Erforschung der Infrastruktur der städtischen Zentren in Ermland und Masuren nach Ende des II. Weltkriegs.

Übersetzt von *Piotr Ambroziak*

aresztowany przez gestapo. Podczas przesłuchania wybito mu zęby i doznał urazu czaszki. Walczył w powstaniu warszawskim jako żołnierz Korpusu Bezpieczeństwa. W Olsztynie od czerwca 1945 r. Decyzją Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski z 2 VII 1945 r. otrzymał tymczasową nominację na stanowisko wiceprezydenta miasta Olsztyna. Wiceprzewodniczący MRN w Olsztynie (20 I 1–27 V 1946 r.) i wiceprzewodniczący Prezydium MRN w Olsztynie (27 V 1946–29 IX 1948). Członek przedwojennej PPS. Skarbnik WK PPS w Olsztynie (15 IX 1947–3 X 1948) i członek Rady Wojewódzkiej PPS w Olsztynie (15 IX 1947–3 X 1948). Wykluczony z partii, jako „element kapitalistyczny, wrogi klasie robotniczej”, 3 X 1948 r.

⁹⁷ SP – Stronnictwo Pracy.

⁹⁸ Kwota zawyżona. Według zestawienia ogólnego dochodów i wydatków za rok 1947, budżet miasta został wykonany po stronie wydatków na kwotę 107 139 594 zł, a po stronie dochodów na kwotę 102 256 169 zł. Niedobór budżetowy wyniósł 4 883 426 zł – por. *Kronika Olsztyna*, s. 92.

^{h-h} Brak danych.

Robert Syrwid, *A description of the city of Olsztyn from December 3, 1947. A source for the study of economic and social functions of urban centres in Warmia and Masuria after the end of World War II*

Summary

This article presents a description of Olsztyn from December 1947 – the most extensive developed in the first post-war years and preserved in statistical studies of the city. The document is stored in the resources of the State Archives in Olsztyn. It was drawn up by the City Board for the planning of the inspectorate of the Voivodeship Office in the context of individual administrative units at the district (powiat) level, whilst at the same time constituting comparative material in the activities of the Ministry of Regained Territories. The collected material contains data on various sectors of economic and social life in the capital of the then Olsztyn province (general location, area, population, sex, nationality, age, religion, employment, war damage and reconstruction, the state of industry and trade, agricultural issues, healthcare and social assistance, education, culture and arts, religious issues, communication, hydrology and meteorology, public safety, administration and its structures, etc.). From a contemporary perspective, the analysis and verification of the information presented in the description – showing the actual condition of the city and the living conditions of its inhabitants seven decades ago – provides a useful source for further research on the infrastructure of urban centres in Warmia and Masuria after the end of World War II.

Translated by *Aleksander Pluskowski*

dr Robert Syrwid
Ośrodek Badań Naukowych
im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie
rosyrwid11@wp.pl

INSTYTUT PÓŁNOCNY
IM. WOJCIECHA KĘTRZYŃSKIEGO

Bibliografia:

Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe w Olsztynie (APO)

- Zarząd Miejski w Olsztynie 1945–1950, sygn. 411: 25, 46, 54, 55, 56, 57, 359.
- Urząd Wojewódzki w Olsztynie 1946–1950, sygn. 391: 147.

Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie (MWiM)

Dział Historii:

- sygn. DH 4445 OMO. B. Latosiński, *Garść wspomnień z czasów pionierskich w m. Olsztynie w latach 1945–1946*, Warszawa listopad 1975.
- sygn. DH 4446 OMO. B. Latosiński, *Wspomnienia z działalności Zarządu Miejskiego m. Olsztyna z okresu pionierskiego 1945–1946*, Warszawa 12 IX 1977.

Źródła drukowane

- *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*: 1923, 1928, 1933, 1936, 1944, 1945, 1946, 1947, 1949, 1950.
- *Monitor Polski*: 1945, 1949.
- *Rocznik statystyczny* 1947.

Baryła Tadeusz

- 2015 *Dokumenty do dziejów Zarządu Miejskiego Olsztyna w 1945 r.*, w: *Olsztyn w dokumentach. Wybór źródeł do historii miasta 1353–1949*, pod red. nauk. D. Bogdan, Olsztyn, ss.109–160.

Kronika Olsztyna

- 1972 *Kronika Olsztyna 1945–1950*. Zapisał i wydał Andrzej Wakar, Olsztyn.

Okręg Mazurski

1996 *Okręg Mazurski w raportach Jakuba Prawina. Wybór dokumentów. 1945 rok.* Przygotował do druku Tadeusz Baryła, Olsztyn.

Warmiacy i Mazurzy

1994 *Warmiacy i Mazurzy w PRL. Wybór dokumentów. Rok 1945.* Przygotował do druku Tadeusz Baryła, Olsztyn.

Opracowania

Chmielewski Zdzisław

1982 *Kancelaria miejska na ziemiach zachodnich i północnych w latach 1945–1950*, cz. 1, Szczecin.

Geldon Krystyna

2003 *Radni Olsztyńskiej Wojewódzkiej Rady Narodowej z lat 1945–1950. Materiały biograficzne*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, nr 3(241), ss. 311–353.

Kierejczyk Edward

1980 *Województwo olsztyńskie w latach 1945–1949. Kształtowanie się administracji ogólnej, rad narodowych i samorządu terytorialnego*, Olsztyn.

Kunert Andrzej

1985 *Jakub Prawin*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 28/2, z. 117, Wrocław–Warszawa–Kraków, ss. 362–363.

Łukaszewicz Bohdan

1991 *Polskie Stronnictwo Ludowe na Warmii i Mazurach w latach 1945–1947*, Olsztyn.

Majer Tomasz Tadeusz

2012 *Pełnomocnik Rządu RP na Okręg Mazurski – budowa aparatu państwowego*, Studia Prawnoustrojowe, t. 18, ss. 103–119.

Marczak Tadeusz

1995 *Granica zachodnia w polskiej polityce zagranicznej w latach 1944–1950*, Acta Universitatis Wratislaviensis, Wrocław.

Moldawa Tadeusz,

1991 *Ludzie władzy 1944–1991. Władze państwowe i polityczne Polski według stanu na dzień 28 II 1991*, Warszawa.

Płotek Marcin

2011 *Trudne początki. Okręg Mazurski w latach 1945–1946*, Dąbrówno.

Sokołowski Franciszek

1974 *Z badań nad administracją Okręgu Mazurskiego 1945–1946*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, nr 3(125), ss. 291–311.

Syrwid Robert

2006 *Protokół inspekcji powiatu olsztyńskiego w 1945 roku*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, nr 3(253), ss. 387–425.

Żyromski Stanisław

1964 *Rozwój ludności Olsztyna w latach 1945–1961*, Olsztyn.